

Kalkınma Aracı Olarak Organize Sanayi Bölgelerini Yeniden Kurgulamak

Rethinking the Role of Organized Industrial Zones for Local Development:
An Investigation for Turkey

Elif ÖRNEK ÖZDEN

ÖZ

Ülkemizde organize sanayi bölgeleri, gelişmelerin bölgeler açısından dengeli olması bakımından özel sektör yatırımlarının belirli yörelere yönlendirilmesi veya mevcut yatırımların desteklenerek teşvik edilmesi için parasal ve fiziksel teşviklerin verilmesi aracı olduğu gibi aynı zamanda da, gelişmekte olan sanayilerin arazi gereksinmelerinin karşılanması, birbirleri ile ilişkisi olan sanayilerin belirli bir program çerçevesinde bir arada üretim yapmalarına olanak sağlanacak şekilde örgütlenmesi ve bunun sonucunda dışsal ekonomiler yaratılması yoluyla da yararlar sağlamaktadır. Organize sanayi bölgeleriyle hedeflenen amaçlardan biri bölgesel dengesizlikler yaratmadan geri kalmış bölgeleri teşvik ederek sanayi yatırımlarını bu bölgelere çekmek, ülke kalkınmasını sağlamaktır. Organize sanayi bölgeleri örgütlü, düzenli ve planlı bir yaklaşımın ürünleridir; bir mekân düzenleme aracı olduğu gibi, aynı zamanda bir gelişme aracıdır. Sanayinin az gelişmiş bölgelere yönlendirilmesi ya da gelişme potansiyeli taşıyan bölgelerde bu potansiyelin aktive edilmesi gibi hedeflere ulaşmak için Organize Sanayi Bölgelerinden yararlanılmaktadır. Bu doğrultuda düzenli ve planlı kentsel gelişmeyi sağlamak adına kullanılacak önemli bir araçtır. Ülkemizde ilk organize sanayi bölgesinin faaliyete geçtiği 1962 yılından bu yana 280'e yakın organize sanayi bölgesi kurulmuştur. Ülkemiz açısından bakıldığında; bir yandan az gelişmiş bölgelere sanayinin yönlendirilmesi hedeflenirken öte yandan gelişmiş bölgeler için çok sayıda organize sanayi bölgesi kararı verilerek gelişmiş bölgeler ile az gelişmiş bölgeler arasındaki farkın gelişmiş bölgeler lehine büyümesi teşvik edilmiştir demek yanlış olmaz. Ekonomiye sağladıkları bu önemli yararların kent planlama açısından da olumlu olabilmemesinin koşulu organize sanayi bölgeleri ile ilgili kararların ülke ve bölge ölçeğinde alınmasıdır. Bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi, ülke içinde eşitsiz büyümenin önlenmesi, uzun dönemli ekonomik etkinliğin sağlanması, teknik ve sosyal altyapı hizmetlerinin kendi içinde karşılanması gibi ilkeler günümüzde "her ilde Organize Sanayi Bölgesi" sloganları ile yanlış yatırımları getirmiş ve bugün atıl durumda olan ve beklenen endüstriyel gelişimi sağlayamayan doluluk oranları çok düşük organize sanayi bölgelerinin oluşmasını getirmiştir. Ancak organize sanayi bölgelerinin beklenen bu faydaları sağlayabilmeleri için doğru yerleşim kararlarının getirilmesi gerekmektedir. Bu makalede ülkemizdeki organize sanayilerin mevcut durum saptamasını yaparak (her ilde kaçta organize sanayi bölgesi olduğu, doluluk oranları... gibi) bir değerlendirmeye gidilecek ve kalkınmanın bir aracı olarak planlanan organize sanayi bölgelerinin; bu işlevi yerine getirmedeki etkinliği tartışılacaktır.

Anahtar sözcükler: Bölgesel kalkınma; organize sanayi bölgeleri, yerleşim kriterleri.

ABSTRACT

Turkey's organized industrial zones serve to balance regional development by directing private sector investments to specific regions, or by providing monetary or physical incentives to augment existing investment incentives. They also serve to cover land requirements of developing industries and aid in joint industrial production within the framework of a specific program, consequently generating an external economy. In addition, organized industrial zones aid in national development by incentivizing underdeveloped regions, drawing industrial investments to these regions with the aim of achieving regional equality. Organized industrial zones are the product of an organized, orderly approach. They provide spatial planning and serve as instruments of development, efficiently directing industry to less-developed regions and activating regional development potential. Operation of Turkey's first organized industrial zone began in 1962, and nearly 280 organized industrial zones have been established to date. While direction of industry to underdeveloped regions is one goal, the establishment of several organized industrial zones in developed regions has also been planned. It can be said that differences between underdeveloped and developed regions have increased to favor the developed regions. In order for the economic benefits to make an additional positive impact on city planning, decisions regarding the zones must be made on national and regional levels. Implementations based on principles such as providing regional equality, preventing inequitable development, and the internal provision of technical and social infrastructure have brought about poor investments through the use of slogans such as "An organized industrial zone for each province." Consequently, there are now many inactive organized industrial zones with low occupancy rates that are unable to provide expected industrial development. The aims of the present declaration are first to describe the current status of organized industrial zones (the number of organized industrial zones per province, their occupancy rates, etc.), to evaluate their role as instruments of development, and to further discuss their efficacy.

Keywords: Regional development; organized industrial zones; site selection criteria.

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

Başvuru tarihi: 09 May 2015 - Kabul tarihi: 14 January 2016

İletişim: Elif ÖRNEK ÖZDEN. e-posta: elifornek@gmail.com

© 2016 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2016 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Ülkemizin doğu ve batı bölgeleri arasında gelir düzeyi açısından doğu aleyhine önemli bir farklılık söz konusudur. Bu durum doğudan batıya doğru göçe yol açmakta ve gelişmiş yörelerde oluşan nüfus artışı paralelinde plansız kentleşme, yaşam kalitesinde azalma ve çevre sorunlarının ortaya çıkmasında önemli bir etken olmaktadır. Bu sorunların önüne geçmek için 1960'lı yılların sonundan bu yana bölgeler arası gelir farklılıklarını azaltma amacını güden politikalar uygulanmaktadır. Bu yönünde ilk somut ilerleme olarak 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve Beş Yıllık Kalkınma Planları hazırlanmıştır. Pek çok gelişme olan ülke gibi Türkiye'nin de ekonomik kalkınma hedefinin ve programlarının içerdiği en önemli politikalarından biri sanayinin teşviki ve gelişmesidir. Bu amaçla 1961 yılında bir rapor hazırlanmış ve Bursa'da bir "Pilot Organize Sanayi Bölgesi"nin kurulması önerilmiş ve ilk olarak 1962 yılında Dünya Bankası'ndan alınan krediyle gerçekleştirilen Bursa Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulması ile uygulamaya başlamıştır. Böylece Bursa Organize Sanayi Bölgesi, tüm sorunlarına karşın bu kapsamdaki çalışmalara öncülük yapmıştır. Bursa Organize Sanayi Bölgesi deneyiminin ardından, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde organize sanayi bölgelerine kredi sağlayan bir fon oluşturulmuştur. Bu fona devlet bütçesinden kaynak aktarılmış ve bu fon kullanılarak öngörülen Organize Sanayi Bölgelerinin yapımına başlanmıştır.

Günümüzde, 1963 yılında başlayan planlı merkezi kalkınma döneminde geri kalmış bölgelerde sürdürülebilir kalkınma yönünde kayda değer somut sonuç elde edilmiş olduğundan söz etmek mümkün değildir. Bölgelerarası dengesizlik, sanayileşme ve şehirleşme ile daha da artmaya başlamış ve özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun az gelişmiş ekonomik koşulları sorun olmaya devam etmiştir. Bu durumu düzeltmek amacıyla 1972 yılında Kalkınmada Öncelikli Yörelere Dairesi kurulmuş ve bu iki bölgedeki bütün iller kalkınmada öncelikli yörelere kapsamına alınmıştır.

Bu makalede; Sanayi Bakanlığı bünyesinde hizmet veren OSB Bilgi Sistemi'nden alınan bilgiler doğrultusunda; Bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını azaltma çabalarında, bölgesel kalkınma aracı olarak, kaynakların verimli kullanılması ve yatırımların etkin şekilde yönlendirilmesi bakımından önemli bir araç olan, 1. Kalkınma Planı Dönemi'nde ilk kez kurulan ve içinde bulunduğumuz 10.Kalkınma Planı Dönemi'nde sayıları 282'ye ulaşmış olan Organize Sanayi Bölgeleri'nin günümüzde bu amaçlarını yerine getirme durumlarını irdelenecektir. Bu doğrultuda Türkiye genelinde faaliyet gösteren Organize Sanayi Bölgeleri'nin illere göre dağılımları, alan büyüklükleri, doluluk oranları verilmiş, gelişim yönleri çıkartılmış ve kalkınmayı sağlamadaki rolünü tespit için Türkiye genelinde illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması ile gelişim yönleri karşılaştırılmış, bu iki

verinin büyük paralellik göstermesi nedeni ile daha farklı karşılaştırmalar yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Temel hedef Organize Sanayi Bölgelerinin kalkınma aracı olarak rolünü sorgulamak olduğundan İstatistik Bölge Birimleri içinde bölgelerin katma değer yaratma potansiyellerine toplamda, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde detayda bakılarak Organize Sanayi Bölgesi yatırımının ağırlık kazandığı illerin başka tür potansiyeller sunma durumu değerlendirilmiştir. Tüm bu değerlendirmelerden sonra; kalkınmada öncelikli illerin sözü edilen ve detaylı olarak incelenen kalkınma aracından yararlanma durumu sorgulanarak çıkarımlarda bulunulmuştur.

Organize Sanayi Bölgesi Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

1800'lü yılların sonlarına doğru başlayan sanayileşme hareketleri bilim ve teknoloji alanındaki buluşların artmasıyla hızlanmış, bu gelişme bazı yerleşim merkezlerinde sınaî işletmelerin sayısını da hızla arttırmıştır. Kendiliğinden oluşan bu işletmeler kentlerin dışında plansız yoğunlaşarak "Sanayi Bölgelerinin" ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sanayi devriminin yarattığı sosyal ve ekonomik hareketlilikler ve gelişmelerin özellikle mekâna yansımaları sonucunda, Batı Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nde 19.yüzyılın sonlarına doğru konut, sanayi, ticaret gibi temel sektörlerde yeni politikalar geliştirilmiştir.

Türkiye'de organize sanayi bölgeleri kurulması fikri diğer ülkelere göre daha yeni sayılabilir. Hemen her ülkenin kalkınma programlarında mali ve mekânsal politikalar ile bunlara bağlı olarak verilen teşviklerde sanayi sektörünün önemli bir ağırlıkta olduğu görülmektedir. Organize Sanayi Bölgeleri, belli bir arazi parçası üzerinde küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarından oluşan, altyapısı tamamlanmış alanlardır. Uygulamada ülkelere göre farklılıklar gösteren Organize Sanayi Bölgelerinin esas amacı, ülke içindeki bölgelerarası dengeli kalkınmayı sağlamasıdır. Organize Sanayi Bölgeleri aracılığı ile girişimcilere ekonomik koşullarla fabrikalarını kurma imkânı sağlanmaktadır. Böylece sanayi üretimi artmakta ve ülkenin refahına katkı sağlamaktadır (Çetin,M., Kara,M.,2008).

Organize sanayi bölgeleri Birleşmiş Milletlerin yaptığı tanıma göre, "birbiri ile uyumlu üretim yapan küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarının planlı bir alanda ve ortak altyapı hizmetlerinden yararlanacak şekilde standart fabrika binaları içinde toplanmaları"dır. Bu doğrultuda, "Sanayi Bölgesi" fikrini sanayileşmenin bir aracı olarak gören İngilizler tarafından 1896 yılında Manchester şehri yakınında kurulan "Trafford Park" adlı bölge, ilk planlı sanayi bölgesi uygulaması olmuştur. İngiltere'de organize sanayi bölgelerinin bu ülkedeki uygulamalarında görülen en önemli amaç; geri kalmış bölgelerde işsizlikle mücadele etmek olarak belirlenmiştir. İlk uygulamaların, Birinci Dünya Sa-

vaşı sonrasında yaygınlaştığı görülmektedir. 1929 Büyük Dünya Bunalımı'nın İngiliz ekonomisini çökerttiği yıllarda; bunalımdan çok etkilenen kömür, çelik ve gemi inşa sanayilerinden açıkta kalan işgücü, gelişmiş sanayi merkezlerine akın etmiştir. 1936-1938 yılları arasında İskoçya'da ve Galler'de altı adet sanayi bölgesi kurulmuştur (<http://www.osbuk.org/index.php?page=content/ayrinti&id=1>).

ABD'de ise uygulamaya 1899 yılında geçilmiştir. Bu uygulama zaman almasına karşın ileri bir anlayışla gerçekleşmiş ve başarılı sonuçlar alınmıştır. 1905 ve 1909 yıllarında Chicago kentinde "Central Manufacturing District (CMD)" ve "Clearing" adlı iki sanayi bölgesi kurulmuştur. Bu örnekler modern anlamda sanayi bölgelerinin ilk örneklerini oluşturmuştur (Eyüboğlu 2005).

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte başlayan dönem Organize Sanayi Bölgeleri'nin uygulaması açısından bir "milat" olarak kabul edilebilir. Bu dönemle birlikte uygulama tüm dünya ölçeğinde yaygınlaşmış ve başlangıç amacından oldukça farklı bir biçimde geliştirilmeye başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, belli yörelerde sanayi patlaması olabileceği öngörülerek; büyük kent merkezlerine ve sanayi alanlarına olabilecek yönlenebilirliği karşı koyabilmek amacıyla yeni politikalarla başvurulmuştur. Bu dönemde İngiltere'de yaygın olarak oluşturulan organize sanayi bölgeleri aracılığıyla, bir yandan geri kalmış yörelerde yeni sanayi merkezlerinin oluşturulmasına çalışılırken; öte yandan büyük kentlerde sanayinin kent dışında geliştirilmesi sağlanmıştır (Kahya,2002). Özgün adı 'sanayi parkı' olan Organize Sanayi Bölgeleri, Amerika ve İngiltere ile birlikte 20. yüzyılın başlarında diğer gelişmiş ülkelerde de Sanayi Bölgesi uygulamaları artmıştır. Bu uygulamaların amacı sanayicilerin altyapılı arsa ihtiyaçlarının karşılanması yolu ile bu bölgeleri inşa eden özel firmaların kar elde etmelerine yönelik olmuştur. Bir başka deyişle; ilk uygulamalar özel sektör tarafından kar elde etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Sanayileşmenin başlangıç aşamalarında, bir sanayi işletmesi kurabilmek için arazi satın almak, altyapı yatırımları yapmak, işletme binasını inşa etmek, makine ve donanımı sağlamak, insan gücünü temin etmek ve bütün bunların sonucunda üretime geçebilmek için işletme sermayesini sağlamak; bir girişimci için ağır bir yük altına girmek anlamına gelmektedir. Girişimci açısından büyük çabalar sonucunda meydana getirilen sanayi kuruluşları, hemen her zaman kentler tarafından istenmeyen öğeler olmuşlar ve kent dışına çıkmaya zorlanan sanayi tesisleri ekonomik güçlüklerle yüz yüze gelmek durumunda kalmışlardır. Aslında, kentlerin altyapı olanakları konutların gereksinimlerini karşılayamazken; sanayi tesislerinin gereksinimlerinin karşılanmasında yetersiz kalacakları da açıktır. Bu olumsuzluklar, sanayinin bütünüyle kent merkezlerinden uzakta, daha ucuz olan kırsal arazilere kayarak; sanayi bölgeleri oluşturmak suretiyle aşılmaya çalışılmıştır. Organize

sanayi bölgelerinin var olma nedeni ve önemi de burada yatmaktadır. Organize Sanayi Bölgeleri genel anlamda; birbirleriyle işbirliği içinde üretim yapan orta ve küçük ölçekli işletmelerin planlanmış bir alan üzerinde ve ortak altyapı hizmetlerinden yararlanacak şekilde standart fabrika binaları içinde toplanmalarıdır (Çezik ve Eraydın, 1982:1). Öte yandan OSB'ler KOBİ'lerle de planlı bir alanda ve ortak altyapı hizmetlerinden yararlanarak daha kolay ve ucuz üretim yapma olanağı sağlayan bir sistemlerdir. Bu bölgeler sanayi yatırımlarının teşvik edilmesinde, planlı yerleşimin sağlanmasında, düzenli kentleşmede ve istihdamın geliştirilmesinde etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. Başlı başına bir teşvik aracı olan organize sanayi bölgelerinde yapılan yatırımlara birtakım ek teşvikler de sağlanmaktadır. Altyapı tesislerinin genellikle yüksek yatırım harcamalarını gerektirmesi nedeniyle, bu yatırımların bizzat sanayici tarafından gerçekleştirilmesi mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla organize sanayi bölgelerinde altyapı tesislerinin yeterli derecede mevcut olması, firmalara önemli bir kuruluş yeri üstünlüğü sağlamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde Organize Sanayi Bölgeleri düzenli şehirleşmeyi teşvik etmek ve bazı sanayi alanlarında faaliyette bulunan orta ve küçük işletmelerin daha sağlıklı gelişimini sağlamak, bir arada daha iyi üretim imkânları sunmak ve bu sanayilerin planlı ve programlı yerleşimini temin etmek için bir teşvik yolu olarak değerlendirilmiştir. Sanayinin özellikle kalabalık şehir merkezlerinden daha uygun alanlara yönlendirilmesini sağlamak amacıyla kullanılan bir devlet politikası haline gelmiştir.

Dünyadaki diğer örneklerde olduğu gibi, Türkiye'de de sanayi etkinliklerinin gelişmesi; gelişme potansiyeline sahip büyük kentlerin çevresinde olmuştur. Bu bakımdan, sanayileşme her ne kadar istenen bir durum olsa da; gelişmelerin, zaman içinde, bazı bölgeleri ve kentleri zorladığı gözlemlenmiştir. Önceleri küçük ölçekli olarak gelişen sanayileşme olgusunun hız kazanması ve fizik mekânı biçimlendirir hale gelmesi, özellikle 1960 ve sonrasında görülmektedir. Bu dönemde, daha çok yerleşme dışındaki boş ve ucuz arsalar üzerinde plansız, altyapısız ve kendiliğinden gelişen sanayi alanları ile beraberinde plansız konut alanlarının da oluştuğu görülmektedir. Bu süreçte plansız gelişim nedeni ile zamana yayılarak gelişen ve zamanla yerleşme içinde kalan sanayi alanlarının; kent mekânlarında çevre ve yaşam kalitesi açısından önemli sorunlara neden olduğu, giderek kent mekânlarını kimliksizleştirdiği ve kentlerdeki plansız konut alanlarının oluşumunu tetiklediği bilinmektedir. Kısaca işyeri- konut ilişkisi bağlamında sanayi alanlarının yasadışı konut alanları ile çevrelenmesi bir kentsel büyüme dinamiği olarak gündemimize girmiştir. Bu bağlamda yaklaşık her on yılda bir kent çeperine ötelenen sanayi alanlarının, konut alanları ile sarmalanması sonucu kentler giderek yaygınlaşmıştır. Bu sorunların önüne geçebilmek,

sanayi gelişimini; yer seçimi, altyapı, büyüklük, donatı, çevresel değerler gibi faktörleri gözeterek desteklemek amacı ile özellikle gelişmiş ülkelerde organize sanayi bölgelerinin kurulmasına önem vermeye başlanmıştır.

Organize Sanayi Bölgeleri bir mekân düzenleme aracı olduğu gibi, aynı zamanda bir gelişme aracıdır. Organize Sanayi Bölgeleri örgütlü, düzenli ve planlı bir yaklaşımın ürünüdür. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın geliştirdiği genel bir tanıma göre "organize sanayi bölgesi küçük ve orta ölçekli sanayilerin geliştirilmesi için gerekli olan planlı yerleşme alanlarının; altyapı ve ortak hizmet gereksinmelerinin inşa edilerek sağlanması yoluyla, belli standartlarda geliştirilmesi ve organize edilmesidir." Bir başka ifade ile, organize sanayi bölgeleri, ekonomik bir ölçek içerisinde gruplanmış fabrika yerleşim yerleridir. Organize Sanayi Bölgeleri fabrikaların kurulabilmesi için gereken fiziksel gereksinmeleri karşılarken; sanayi işletmelerinin etken çalışabilmeleri bakımından da uygun bir ortam sunmakta; bu yolla, sanayi ilişkilerinin birbirini besleyen bir ağ gibi geliştirilmesinde elverişli bir çevre yaratmaktadır (Gündoğar, 2013).

Ülkemizde Organize Sanayi Bölgeleri iki ana hedefe yönelmiştir. Bunlar sanayinin az gelişmiş bölgelere yönlendirilmesi ve dağınık, düzensiz sanayi kuruluşlarının belli bir plan dâhilinde toplulaştırılmasıdır. Sanayinin az gelişmiş bölgelere yönlendirilmesi daha çok bölgeler arası gelişmişlik farklarını giderme amacına yöneliktir. Dolayısıyla, bunun daha çok sosyal bir amacı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak yine de ilk yıllardaki organize sanayi bölgesi talepleri hep gelişmiş bölgelerden gelmiştir. Bu, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını giderme amacıyla çelişen bir durum yaratmaktadır. Sanayi kuruluşlarının toplulaştırılması ise, daha çok ekonomik nitelikli bir amaçtır. Sanayinin toplulaştırılması ile maliyetler düşecek ve bu yolla daha çok sosyal nitelikli yatırım yapılması için bir fırsat doğabilecektir. Organize sanayi bölgelerinin, sanayinin yaratacağı olumsuz etkilerin önlenbilmesinin yanında "kent geliştirici" bir unsur olabilmesi niteliğiyle olumlu etkileri vardır. Bunların yanında, göz ardı edilmemesi gereken bir diğer nokta, organize sanayi bölgelerinin kentlere getireceği hareket ve yaratacağı istihdam nedeniyle iç-göç üzerinde yapabileceği olumlu etkidir. Kalkınma planlarında bir kalkınma modeli olarak sunulan organize sanayi bölgelerinin olası sosyal etkileri de kalkınma planlarında yer almalı ve değerlendirilmelidir. Bursa Organize Sanayi Bölgesi'nin başarısı üzerine girilen organize sanayi bölgesi kurma yarışı altyapı gibi pek çok eksikle kurulan organize sanayi bölgelerini ortaya çıkarmıştır (Özer, 2002).

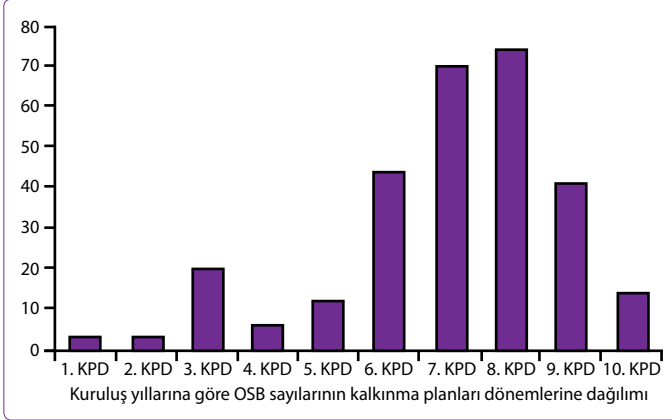
Organize sanayi bölgeleri ile ilgili uygulamalar Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu çerçevesinde yürütülmektedir. Uzun yıllar herhangi bir kanunu olmadan bazı düzenlemeler ile kurulan ve işletimi sağlanan OSB'lerin kuruluş ve işleyiş sürecinde düzenin sağlanması ve yasal bir statüye

kavuşturulmaları için düzenlenen 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgesi Kanunu ancak 2000 yılında çıkarılabildiği (https://osbbs.sanayi.gov.tr/). (12.4.2000 tarih ile kabul edilmiş ve 24025 sayılı resmi gazetede yayınlanmıştır). Bu kanuna göre, organize sanayi bölgeleri; sanayinin uygun görülen alanlarda yapılanmasını sağlamak, kentleşmeyi yönlendirmek, çevre sorunlarını önlemek, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak, imalat sanayi türlerinin belirli bir plan dahilinde yerleştirilmeleri ve geliştirilmeleri amacıyla, sınırları tasdikli arazi parçalarının gerekli alt yapı hizmetleriyle ve ihtiyaca göre tayin edilecek sosyal tesisler ve teknoparklar ile donatılıp planlı bir şekilde ve belirli sistemler dahilinde sanayi için tahsis edilmesiyle oluşturulan ve bu kanun hükümlerine göre işletilen mal ve hizmet üretim bölgeleridir.

Ülkemiz açısından da Organize sanayi bölgeleri, sanayileşmenin önemli bir unsuru olarak değerlendirilmiştir. Bu bölgeler, Almanya, İtalya ve Japonya'da olduğu gibi, devletin öncülüğünde, orta ölçekli girişimcilerin sermayelerinin değerlendirildiği alanlar olarak görülmüştür. 1962'den bu yana OSB'lerin temel hedefleri; birbirini tamamlayıcı ve birbirinin yan ürününü teşkil eden endüstrilerin bir arada ve bir program dahilinde üretim yapması rasyonalizasyonu ve kar artışını sağlama, sınıflı üretimini arttırmak, sanayi yatırımlarını özendirme, geri kalmış bölge illerinin kalkınmalarını teşvik etmek ve böylece bölgelerarası eşitsizliği ortadan kaldırarak istihdamı bu alanlara aktarmak, tarım alanlarının sanayide kullanımını önleyerek sektörler arası dengede disiplini kurmak, ortak arıtma ve altyapı tesisleriyle çevre kirlenmesini azaltmak veya önlemek, sanayinin sektörler arası etkileşimini sağlayarak ve geliştirerek kaynak ve finansman kaybını asgari düzeye indirmek, ulusal düzeyde rekabeti uluslararası (küresel) rekabete dönüştürmek, katma değeri arttırmak, çarpık kentleşmeyi önleyebilecek biçimde sanayi tesislerini bir arada toplamak olmuştur. Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) uygulaması Türkiye'de yıllardır bu işlevi yerine getirerek sanayi yatırımlarının yapılmasında ve işletmelerin verimliliklerinin artırılmasında kritik bir görevi üstlenmektedir (www.tepav.org.tr).

Planlı Kalkınma Döneminde Organize Sanayi Bölgesi (OSB) Politikası

Türkiye ekonomisi 1960 yılına gelindiğinde plansız ve dengesiz bir şekilde büyüme gösterdiği, 1950'lerin ikinci yarısından sonra sanayi sektörünün büyüme hızının yavaşladığı, kamu kesiminin ekonomideki ağırlığının azaldığı bir tablo çizmektedir. Bu dönemde, 1960 ihtilali sürecinde, ekonominin bir plana bağlanması fikri kabul görerek, 1961 yılında çıkarılan anayasada yer almış ve bu yasayla ülke kalkınmasının hızlandırılması amacıyla kalkınma planlarını hazırlamak ve yürütmekle görevlendirilmek üzere 30 Eylül 1960 tarihinde Başbakanlığa bağlı bir kuruluş olarak Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. Birinci Beş Yıllık

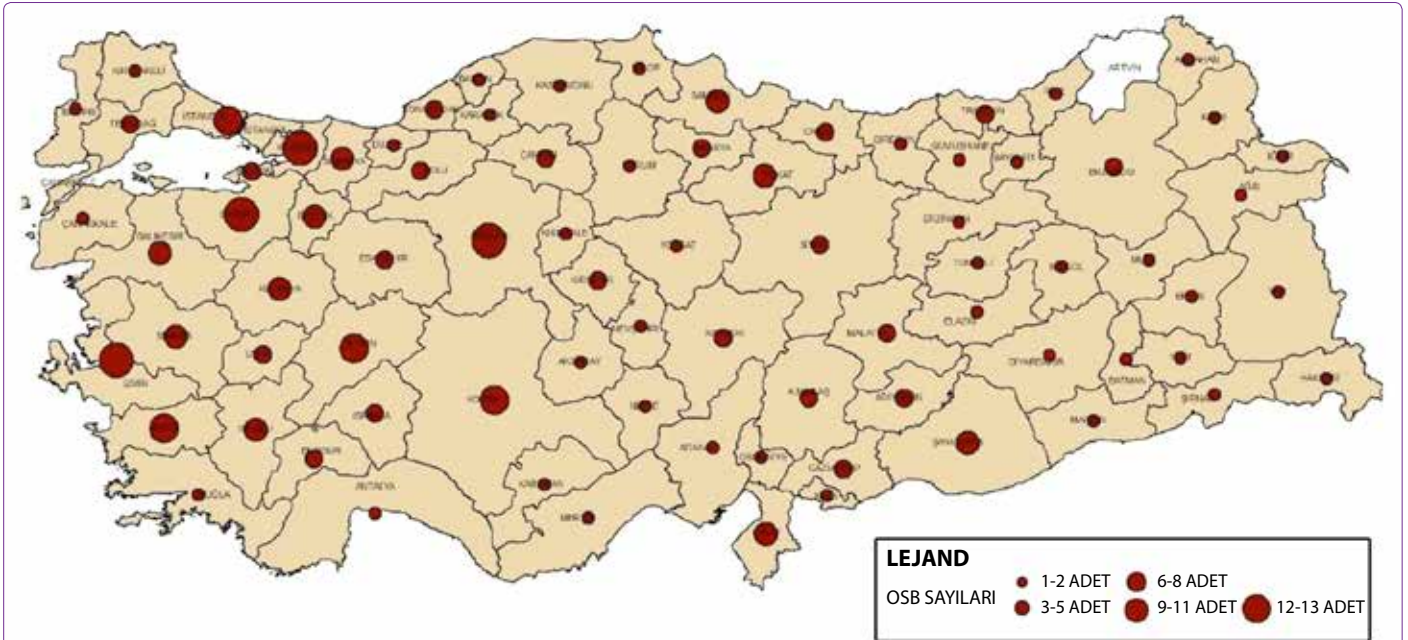
Şekil 1. Kalkınma planı dönemlerine göre kurulan organize sanayi bölgesi sayıları (Kaynak: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın OSB Bilgi Sistemi verileri esas alınarak hazırlanmıştır).

Kalkınma Planı, 15 yıllık uzun vadeli bir planın ilk uygulama dönemi olarak 1963'de yürürlüğe girmiştir (Soyak, A., 2003, Karluk 2005,). 1960 sonrası planlı kalkınma dönemi ile birlikte sanayi sektörü için getirilen vergi ve gümrük indirimleri, düşük ve uzun vadeli krediler gibi teşvikler yanında ilk kez I.Beş Yıllık Kalkınma planı'nda yer alan organize sanayi bölgeleri kavramı da mekânsal bir teşvik olarak değerlendirilmektedir. Uygulanan ilk örnek 1962 yılında kurulan Bursa Organize Sanayi Bölgesi'dir. Bu bağlamda organize sanayi bölgesi politikası; bir yandan girişimciler açısından teşvik olma özelliği taşıırken, diğer yandan da sanayinin mekansal düzenleme aracı olarak planlama gündemine girmiştir ve günümüzde içinde bulunduğumuz 10.kalkınma planı dönemi itibari ile sayıları 282 ye ulaşmıştır (Şekil 1 ve 2). İllerde

yer alan Organize Sanayi Bölgeleri ile alan büyüklükleri arasında bazı illerde farklılıklar görülse de oldukça paralellik bulunmaktadır (Şekil 3).

Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın OSB Bilgi Sistemi verileri esas alınarak hazırlanan grafiklerden de izlenebileceği gibi Organize Sanayi Bölgelerinin kuruluş yılı itibari ile ilk gelişmesinin Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi'nde kurulmakla birlikte asıl Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda hız kazandığı görülmektedir. Ancak özellikle İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı olmak üzere Üç, Dört ve Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planları'nda birçok Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulması öngörülmüş, ancak yeterli ödenek ayrılmamasından dolayı Organize Sanayi Bölgeleri'nin alt yapı yatırımları bile karşılanamaz duruma gelmiştir. Politik kararlar ve popülist yaklaşımlar sonucu yanlış tercihler yapılarak kaynaklar boşa kullanılmıştır, buna bağlı olarak sanayi gelişim potansiyeli olan kentlerdeki organize sanayi bölgelerine kaynak aktarımında yetersizlikler oluşmuştur. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile %99 kredi kullanma olanağı olmasına rağmen, kredi kullanmadan tamamen yatırımcılarının finansmanı ile kurulan Gebze Organize Sanayi Bölgesi, daha sonra birçok Organize Sanayi Bölgesi tarafından kullanılan bir modelin öncüsü olmuştur. Günümüzde gelişmiş kentlerde kurulan Organize Sanayi Bölgeleri'nin hemen tamamının kurulması, devletten hiç kredi almadan gerçekleştirilmektedir (Veral 2008).

Dördüncü Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi'nde Organize Sanayi Bölgelerinin kurulmasında bir düşüş yaşandığı izlenmektedir. Bu durumun temel nedeni, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1970'lerin sonunda ağırlaşan

Şekil 2. Ülkemizde Kurulmuş Olan Organize Sanayi Bölgeleri (2015) (Kaynak: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı/ OSB Bilgi Sistemi verileri esas alınarak Elif Örnek Özden tarafından görselleştirilmiştir).

Şekil 3. Organize Sanayi Bölgeleri Alan Büyüklükleri (2015) (Kaynak: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı/ OSB Bilgi Sistemi verileri esas alınarak Elif Örnekk Özden tarafından görselleştirilmiştir).

krizin etkisiyle gündeme gelen istikrar programları tarafından kesintiye uğramış olması ve 24 Ocak 1980 kararlarıyla tamamen rafa kaldırılmış olmasıdır. 1980'li yıllarda Türkiye ekonomisi, ithalata bağımlılığın arttığı, kapasite kullanım oranlarının %50'lere düştüğü, yerli ara ve yatırım mali üreten sanayi dallarının kurulamamasından dolayı döviz talebinin yükseldiği, üstelik mevcut döviz arzıyla bu talebi karşılayamadığı için de büyük bir döviz dar boğazı ve siyasi olaylar içinde girmiştir (Karlık 2005). Türkiye'nin bu kriz durumuna düşmesinin sebepleri, Batı dünyasında görülen korumacılık ve iktisadi bunalıma bağlı olarak pazarların daralması, uluslararası finans piyasalarında gelişen ülkelere olan fon akışının azalması, yüksek reel pozitif faiz oranları, Orta Doğu ülke pazarlarının daralması, doların değerlenmesi, dış ticaret hadlerinin gelişen ülkelerin aleyhine gelişim göstermesi şeklinde sıralanabilir (Kazgan 1977).

1980 sonrasında hazırlanan plan ve programlarda sanayileşme, ihracata dayalı kalkınma planının bir parçası olarak kabul edilmiş, aynı zamanda büyük ölçüde plana, programa ve Kamu İktisadi Kurumları'na dayalı sanayileşmeden vazgeçilmiştir. Sanayide dışa açılma ve ithalatta liberal ekonomiye yönelmiş, özel teşebbüse önem veren sanayileşme politikalarının bir gereği olarak sigara, çay gibi üretim kollarında devlet tekelleri kaldırılmış, verimli çalışmayan Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin (KİT) özelleştirilmesi gündeme gelerek, sanayi gelişiminin dünya ile bütünleşmesine çalışılmıştır (Karlık 2005). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemlerinde bir önceki döneme göre yükseldiği (bu dönemde aynı zamanda İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri'nin kurulması da öngörülmüştür) ama asıl gelişmenin Altıncı

Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi ile başladığı görülmektedir.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda mevcut sanayi tesislerinin Organize Sanayi Bölgeleri'ne taşınmalarının özendirileceği, doluluk oranının düşük olduğu Organize Sanayi Bölgeleri'nde, Organize Sanayi Bölgesi dışında yapılan sanayi yatırımlarının zorunlu durumlar dışında desteklenmeyeceği, Güney Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Organize Sanayi Bölgeleri'nin plan döneminde tamamlanarak Küçük Sanayi Siteleri'nin yapımına öncelik verileceği, kalkınmada öncelikli yörelerde inşaatı devam eden kamulaştırma, etüt-proje aşamasında olan Organize Sanayi Bölgeleri'nin kısa zamanda bitirileceği, kalkınmada öncelikli yöreler dışındaki illerde İhtisaslaşmış Organize Sanayi Bölgeleri kurulması çalışmalarının hızlandırılarak Organize Sanayi Bölgelerinin teknolojiyi kullanarak örgütlenmeleri için AR-GE faaliyetleri, üniversite sanayi işbirliği gibi düzenlemelere gidileceği üzerinde durulmuştur. (<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari>)

Bu kalkınma planı dönemin sonunda da (2000 yılında) 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu çıkarılmış ve bu kanun ile Bakanlık Kredi Desteği, Bakanlık Desteği olmayan ve Özel Organize Sanayi Bölgeleri olmak üzere üç tip Organize Sanayi Bölgesi kurulabileceği tanımlanmıştır. Söz konusu kanun ile Organize Sanayi Bölgesi yönetimlerine önemli sayıda yetki devredilmiş ve mevcut Organize Sanayi Bölgelerinin kapasitelerinin artırılmasına yönelik önemli bir adım atılmıştır. Bu yetkilerin arasında fabrika inşaatlarının projelendirilmesi, inşaat aşamasında verilen izin ve ruhsatlar ile altyapı hizmetlerinin (telekomünikas-

yon, elektrik, doğal gaz, su) dağıtılmasına ilişkin yetkiler yer almaktadır. Organize Sanayi Bölgelerinin gelişimi ve Organize Sanayi Bölgesi Kanunu'nun sağladığı yasal çerçevenin sonucu olarak, kurulduğu zaman kentleşme politikasının bir aracı olan Organize Sanayi Bölgeleri bugün diğer yönleri ile ülkemizde uygulanacak sanayi politikası için kritik bir araç haline gelmiştir.

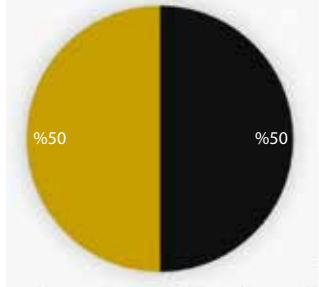
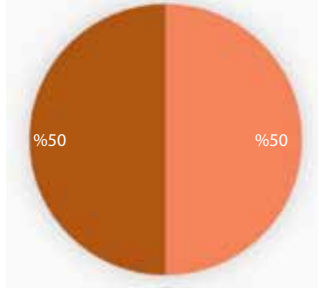
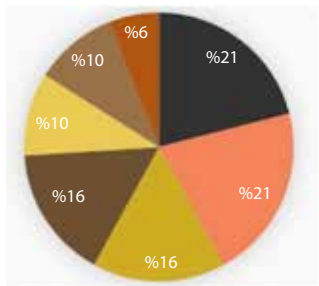
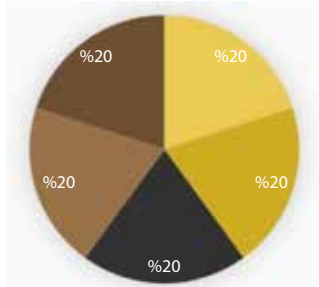
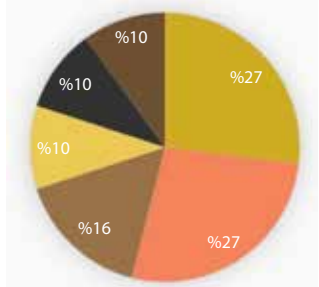
2000'li yıllara gelindiğinde Türkiye'nin ekonomik büyüklüklerini önemli ölçüde tahrip eden finansal krizler sonrası uygulanan ekonomik stabilizasyon ve reform programı bölgesel politikaların uygulanabilmesi için uygun ortamın yaratılması anlamında ilk adım kabul edilmektedir. Ayrıca aynı dönemde AB ile üyelik öncesi uyum sürecinin de başlatılması ile Türkiye, AB bölgesel politikalarına uyumu da kapsayan bir dizi yükümlülük altına girmiştir. AB, üye ülkelerin bölgeleri arasındaki dengesizliklerin giderilmesi için bölgesel dinamikler üzerine kurulu kalkınmaya ayrı bir önem verilmesi ile bölgesel kalkınma yönündeki köklü yapısal adımlar atılmaya başlanmıştır. Türkiye'nin 10-11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesinde diğer aday ülkelerle eşit şartlarda Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak kabul edilmesinden sonra bölgelerarası dengesizliğin giderilmesi için yerel uzmanlaşma sürecinin hızlandırılması, yerel girişimciliğe canlılık kazandırılması ve yerel kaynakların harekete geçirilmesi yoluyla bölge ekonomisine dinamizm katılarak rekabet gücünün artırılması ve AB bölgesel politikalarına uyum yönünde adımlar atılması talep edilmiştir. Türkiye'de bölgelerarası dengesizlik ve bunun giderilmesi yönündeki gelişmeler, 1999' dan sonraki ilerleme raporlarının hemen hepsinde yer almış ve bölgesel politikalarla ilgili konulara değinilmiştir. Bunu Türkiye'nin AB sistemine uygun olarak politika yapımı ve istatistiklerin üretilmesinde temel teşkil edecek yeni bir bölgesel yapılanmanın gerçekleştirilmesi ve planlama çalışmaları izlemiştir. Coğrafi ve idari anlamda yeni bölümlenme, 26 NUTS II bölgesinin mevcut yedi coğrafi bölge ile iller arasında ağırlıklı birkaç ili kapsayan yeni politika alanlarını öngörmektedir. Planlama anlamında ise 2001 yılında hazırlanan Ulusal Programa (National Programme for the Adoption of the Acquis) (NPAA) ek olarak AB ye üyelik öncesi yardımlarının kullanılmasına stratejik çerçeve oluşturmak üzere 2003 yılında hazırlanan Pre-National Development Plan (2004-2006) dökümanı hazırlanmıştır (Arslan, 2005). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi'nde 2001 krizi plan döneminin başında gerçekleştiğinden, tamamlanması düşünülen pek çok Organize Sanayi Bölgeleri devreye girememiş, mevcutlarda da önemli sorunlar baş göstermiştir. Bunlar, üretimin istenilen kapasiteye ulaşamaması, maliyetler, yatırım için kaynakların yetersizliği ve ithalatın önemli ölçüde iç üretimin önüne geçmesidir (Bayülken, Kütükoğlu, 2012).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yerel girişimciliğin harekete geçirilmesi ve istihdam açısından önem ta-

şıyan Organize Sanayi Bölgeleri'nin yurt geneline yaygınlaştırılmasına özen gösterileceği, sanayileşmenin kentsel gelişmeleri olumlu etkilemesi amacıyla orta büyüklükteki şehirlerde altyapısı hazırlanmış sanayi bölgelerinin geliştirileceği, Organize Sanayi Bölgeleri'nde orta büyüklükteki sanayilerin gelişmesini hızlandırmak amacıyla arsalar üretiliceği, orta ve büyük ölçekli sanayinin entegre edileceği, ileri teknolojilerin kullanıldığı Organize Sanayi Bölgeleri ile Tekno- kentler oluşturulacağı belirtilmiştir (<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari>)

Dokuzuncu Kalkınma Planı iki yıllık gecikme ile, AB üyelik yılı olarak öngörülen 2013 yılı esas alınarak hazırlanmıştır. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda imalat sanayinin teknoloji üretiminde yetersizlik, modern teknoloji kullanımının hızlı yaygınlaşmaması, kalifiye işgücü eksikliği, katma değeri yüksek ürünlerde sınırlı üretim kabiliyeti, yeni gelişen sektörler yeterince yatırım yapılamaması, tesislerin üretim ve yönetim yapılarında iyileştirme ihtiyacının yeterli şekilde karşılanamamasıyla kayıt dışılık ve ithalattan kaynaklanan haksız rekabet gibi hızlı gelişmeyi sınırlayan yapısal nitelikteki sorunların sürdüğü üzerinde durulmuştur (<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>). Bu yedi yıllık planda OSB ve KSS'ler küresel rekabete yönelik fason imalat üsleri olarak öngörülmektedir. Eski OSB'lere yabancı sermayenin girmesi, Teknoparklar'ın bu bölgelere entegrasyonu, yeni OSB'lere siyasi yatırım olarak bakılması ile buna göre teşviklerin hazırlanması söz konusudur. Özellikle son üç yılda bu bölgeler esas alınarak yatırımlar desteklenmektedir. Bu kapsamda, kimya sanayinde katma değeri yüksek yeni kimyasal ürünlerin üretilmesine ve ihtisas Organize Sanayi Bölgeleri'nin kurulmasına verilen önemin artırılacağı yanı sıra üniversitelerin toplumla ve işdünyasıyla tam bir etkileşim içinde bölgenin gelişmiş sektörleriyle paralel uzmanlaşma alanlarına yönelik eğitim, araştırma ve hizmet faaliyetlerinde yoğunlaşmalarının sağlanacağı, üniversite-sanayi işbirliğine yerel uzmanlaşmaya dayalı üretimi desteklemek üzere uygun yerlerde sektörel Organize Sanayi Bölgeleri uygulamalarına gidileceği üzerinde önemle durulmuştur. Sekizinci ve Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi'nde en yüksek sayıya ulaşan OSBlerin kuruluş yerleri Tablo 1'de izlenebilmektedir. Son yıllarda ithalatın ara malı ve yatırım mallarında yoğunlaşması, sanayide teşvik politikalarından vazgeçilmesi, özelleştirmelerin hızlanması, özel sektörün sanayi yatırımlarından vazgeçerek finans-bankacılık sektörlerine kaynak aktarması, pek çok büyük sanayi tesisinin yabancılara satılması, "kümelenme" politikasının yeni sanayi uygulamalarına egemen olması ve sanayiye verilen kredilerin dış kaynaklara dayandırılması, OSB'lere yatırımı da önlemiş, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın kredi destekleri yerine özel kaynaklarla finanse edilen OSB'lerin devreye girmesi teşvik edilmiştir. Böylece OSB'leri teşvik anlayışı yön değiştirmiştir (Bayülken, Y., Kütükoğlu, 2012, <http://www.mmo.org.tr/>).

Tablo 1. Kalkınma planlarında organize sanayi bölgeleri

DÖNEM	SLOGAN	ÖNGÖRÜLER	
I. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİ (1963-67)	İTİCİ GÜÇ TEŞVİK	Üretken yatırımlarda az gelişmiş yörelere öncelik verilmesi ilkesi benimsenmiş ve dengeli sanayileşme, dengeli kalkınmanın aracı olarak kabul edilmiş yatırımların belirli büyüme kutuplarına toplanması öngörülmüştür	
II. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİ (1968-1972)	ÖZEL SEKTÖR VERGİ İNDİRİMİ	Sanayi işletmelerinin gelişimini sağlamak üzere, gelişme potansiyeli olan kentlerin yakın çevrelerinde altyapısı hazırlanmış sanayi bölgeleri kurulması planlanmıştır.	
III. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİ (1973-1978)	ÜLKE DÜZEYİNDE DEMET PROJELER	Hafif nitelikli sanayilerin yerleşmesi için kurulacak Organize Sanayi Bölgelerinin, gelişme potansiyeline sahip kentsel merkezlerde sanayi aktivitelerinin düzenlenmesi amacı ile bir teşvik aracı olarak kullanılması esasa bağlanmıştır	
IV. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİ (1979-1983)	YEREL KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELER	Büyük kentler ve metropollerin ülkelerin dengeli kalkınmasında ekonomik ve toplumsal gelişmesine yayacakları görüşünden hareketle sanayi ve büyük altyapı projelerinin yapıldığı alanlarda ortaya çıkan yerleşme ve kentleşme sorunlarının bütüncül bir yaklaşım içinde el alınması ve kent üstü ölçeklerde arazi kullanım planlarının yapımı öngörülmüştür.OSB'lerin altyapı eksiklikleri gündeme getirilmiş, OSB'lerdeki üretimin, işletmeler ve sanayi açısından önemli vurgulanmıştır.	
V. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİ (1985-1989)	DEVLETİN ALTYAPI VE HİZMET YATIRIMLARINA ÖNCELİK VERMESİ SEKTÖREL BÜTÜNLEŞME	Gelişmenin ağırlıklı sektörün imalat sanayide teknoloji düzeyinin yükseltilmesi ve kapasite kullanım arttırımının birinci önceliğe sahip olması ve ekonomik ve coğrafi avantajlardan yararlanma ve ihracatı arttırmayı hedef alan ekonomik ölçekli yeni sanayi yatırımlarının özendirilmesi öngörülmüştür.Ihtisas OSB'lerin kurulması ile ana-yan sanayi bütünleşmesi için OSB bulunan yerlerde Küçük Sanayi Sitesi yapılması politikaları öncelikli olarak ele alınmıştır.	

Tablo 1. Kalkınma planlarında organize sanayi bölgeleri (devamı)

DÖNEM	SLOGAN	ÖNGÖRÜLER	
VI. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİ (1990-1994)	ORTA BÜYÜKLÜKTEKİ KENTLERİN GELİŞTİRİLMESİ TEKNOPARK	Yatırım politikasının hedeflenen üretim yapısını gerçekleştirecek şekilde belirlenmesi, kamu yatırımlarının bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını azaltmak amacıyla kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlar dışında ekonomik ve sosyal altyapıya dönük olması esas alınmıştır. Deri ve deri mamülleri sanayinin toplu olarak kendilerine ayrılmış organize sanayi bölgelerine taşınmasının özendirilmesi ve OSB bulunan yerlerde tamamlayıcı faaliyetlerin yer alacağı küçük sanayi sitelerinin kurulmasının desteklenmesi önem kazanmıştır.	
VII. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİ (1996-2000)	DÜNYA PIYASALANNA ENTEGRE OLMA AB'YE UYUM AR-GE ÜNİVERSİTE-SANAYİ İŞBİRLİĞİ	Mevcut tesislerin OSB'lere taşınmasının özendirilmesi, doluluk oranı düşük OSB'lerin bulunduğu yörelerde, bu bölgelerin dışındaki sanayi yatırımlarının zorunlu haller dışında desteklenmesi planlanmıştır. OSB'lerin hem düzenli kentsel gelişme, hem de endüstriyel faaliyetler için dışsal ekonomiler sağlama gibi olumlu etkilerinden dolayı Kalkınmada Öncelikli Yörelerde İnşaatı Devam Eden, Kamulaştırma, etüd-proje aşamasında bulunan OSB'lerin hızla bitirilmesi ve ihtisaslaşmalarının sağlanması planlanmıştır. İhtisaslaşmış OSB'lerin kurulma faaliyetlerinin hızlandırılması, bu bölgelerin yeni teknolojileri kullanacak tarzda örgütlenmeleri için burada yer alan işletmelerin AR-GE faaliyetlerini ve bölgelerde üniversite- sanayi işbirliğini geliştirici yönde düzenlemeler yapılması tasarlanmıştır.	
VIII. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİ (2001-2005)	4562 SAYILI ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ KANUNU'NUN İŞLEYİŞİNİ DÜZENLEMESİNE YÖNELİK MEVZUAT YEREL GİRİŞİMCİLİK	Yerel girişimciliğin harekete geçirilmesi ve istihdam açısından önem taşıyan organize sanayi bölgelerinin yurt sathına yaygınlaştırılmasına özen gösterilmesi, sanayileşmenin kentsel gelişmeleri olumlu etkilemesi amacıyla, orta büyüklükteki kentlerde alt yapısı hazırlanmış sanayi bölgeleri geliştirilmesi hedeflenmiştir.	
IX. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİ (2007-2013)	YÜKSEK KATMA DEĞERLİ MAL ÜRETİMİNİ ARTTIRMAK AR-GE ÇALIŞMALARINI DESTEKLEMEK	Geleneksel sektörlerde katma değeri yüksek ürün ve faaliyetlere ağırlık verilerek uluslararası rekabete uyum sağlayacak yapıya dönüşüm desteklenecektir. Üretimlerde ileri teknoloji kullanımı ve Ar-Ge çalışmaları desteklenecektir. KOBİ'lerin ve girişimcilerin rekabet güçlerini arttırmak ve yeni pazarlara açılmalarını sağlamak için çeşitli konularda danışmanlık hizmeti sağlanacaktır. Üniversite-sanayi işbirliğine ve yerel uzmanlaşmaya dayalı üretimi desteklemek üzere uygun bölgelerde sektörel organize sanayi bölgeleri uygulaması yapılacaktır. Ar-Ge faaliyetlerinin geliştirilmesine ve girdi maliyetlerinin düşürülmesine önem verilecektir. İşletmeler için enerji, ulaştırma, bilgi ve iletişim teknolojileri gibi fiziki altyapı imkânları iyileştirilecek, organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri başta olmak üzere uygun yatırım yeri imkânı sağlanması hedeflenmektedir.	
X. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİ (2014-2018)	OSB'lerin KURUMSALLAŞMALARINI VE ETKİN YÖNETİLMELERİNİ TEŞVİK UYGULAMALARI	Sanayi sektörünün güçlendirilmesi hem verimlilik artışının desteklenmesi hem de büyüme performansının artırılabilmesi açısından önem arz etmektedir. Son yıllarda kaynakların sanayi sektöründen, rekabet baskısının sınırlı olduğu dış ticarete konu olmayan sektörlerle yönelmesi ve imalat sanayiinin toplam katma değer içerisindeki payının düşmesi, orta-uzun vadede potansiyel büyüme oranını olumsuz yönde etkileyebilecek kritik bir gelişme olarak görülmektedir. Bu nedenle, para, maliye ve teşvik politikalarının uygulanmasında kaynakların üretken alanlara yönlendirilmesi öncelik olarak gözetilecektir. KOBİ'lerin markalaşmaları, kurumsallaşmaları ve yenilikçi iş modelleri geliştirmeleri sağlanacaktır. OSB, TGB, KSS ve Endüstri Bölgeleri uygulamaları geliştirilecek, daha nitelikli hizmet verebilmeleri için kurumsallaşmaları ve etkin bir biçimde yönetilmelerinin sağlanması hedeflenmektedir.	

LEJAND

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi
Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi
		Güney Doğu Anadolu Bölgesi

Kaynak: Kalkınma Planlarından yararlanarak Elif Örneken tarafından tablolaştırılmıştır. (<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>).

Tüm plan döneminde gerçekleştirilen Organize Sanayi Bölgelerinin kuruluş yerleri, sayıları ve büyüklükleri genel olarak değerlendirildiğinde; Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu ve Akdeniz Bölgelerinde düşük oranlarda kaldığı, Marmara Bölgesinde doyum noktasına ulaşmış olduğu, yeni kurulan OSB'lerin ağırlıklı olarak, İç Anadolu Bölgesinde daha sonra Ege ve Karadeniz Bölgeleri'nde olduğu görülmektedir.

Kentleşme ve sanayileşme ilişkilerini düzenlemek açısından da önemli bir araç konumunda olan organize sanayi, birçok ülkede sanayiye, özellikle aşırı nüfusu olan sanayileşmiş yöreleri yönlendirmede de "devlet politikası" olarak kullanılmıştır. Günümüzde hızlı kentleşme, çevre kirliliği, insan sağlığı gibi etkenler nedeniyle sanayi işletmelerinin kentsel alanlar dışında, düzenli ve derli toplu sanayi merkezleri halinde kurulması teşvik edilmektedir. Bu bağlamda bir organize sanayi bölgesinin başarısını etkileyen önemli faktörlerden birinin de sanayi bölgesinin kurduğu yerin özellikleri olduğu belirtilebilir.

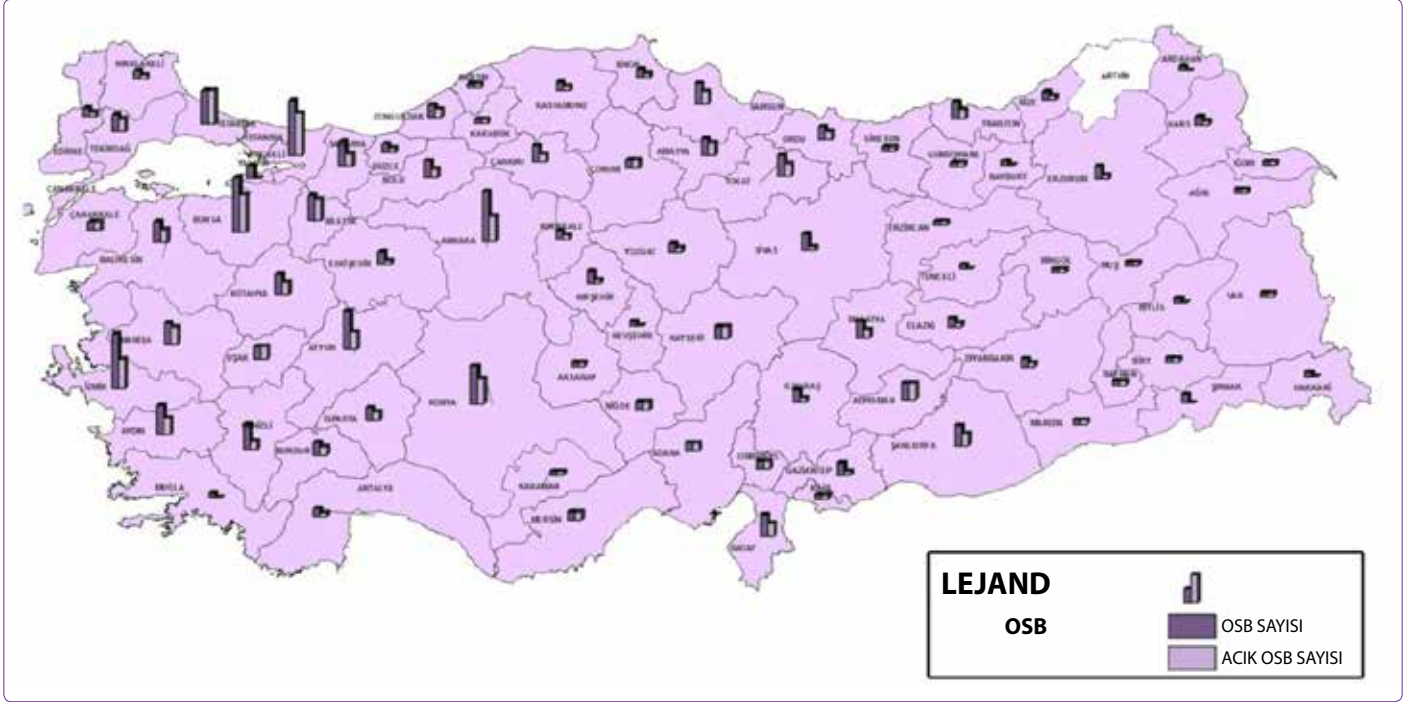
Oysa Organize Sanayi Sitelerinin dengeli kalkınmada bir araç olarak kullanılmasının hedeflendiği ülkemizde sanayi dağılımı özellikle metropoliten bölgelerde öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki İstanbul metropoliten merkezi ve bunun doğu uzantısını oluşturan Kocaeli ve Sakarya illerindeki yerleşmeler ve batı uzantısında ise Tekirdağ'dır. Bunun yanı sıra Bursa coğrafi olarak bu gelişmenin dışında kalsa bile İstanbul sanayinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. İkinci olarak önemli olan metropoliten bölge ise İzmir metropoliten alanı çevresinde yer almaktadır. Manisa ve Aydın bu bölgenin bir parçası olarak yer alırken, Denizli ise İstanbul merkezli bölgede yer alan Bursa gibi İzmir ile mekânsal olarak ayrı fakat işlevsel olarak bütünlük göstermektedir. Ankara her ne kadar önemli bir sanayi merkezi olmasa da özellikle Kırıkkale uzantısı ile ele alındığında önemli bir yer teşkil etmektedir. Son kümeleşme ise Çukurova bölgesinde görülmektedir. Adana metropoliten bölgesi batıda Tarsus Mersin aksında genişlerken, doğuda kesikli de olsa İskenderun ve Antakya'ya uzana geniş bir gelişme söz konusudur. Bu yerleşmelerin dışında Eskişehir, Gaziantep, Samsun, Konya ve Kayseri gibi çevresinde yer alan yerleşmelere de hizmet sunumu açısından önemli olan bölgesel merkezler vardır. Doğu ve Güneydoğu bölgesi sanayinin en az büyüme oranına sahip bölgeleri olarak karşımıza çıkarken metropoliten merkezlerin çeperinde ve çevresinde yer alan yerleşmelerin sanayi açısından çekici odak noktaları haline gelmeye başladığı görülmektedir (Gündoğar, 2013). OSB ve KSS'ler ile kentleşme olgusu birlikte ele alındığında önemli sorunların ortaya çıktığı görülmekte, OSB ve KSS'lerin yer seçiminin doğru olup olmadığı tartışılmaktadır. OSB ve KSS'lerin kurulması, bir sanayileşme politikası ve stratejik planlama esas alınarak yapıldığından, bölgesel dengesizliğe paralel olarak "göç" olayını da birlikte getir-

miştir. Nüfusu hızla artan kentler arasında İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Antalya, Gaziantep, Diyarbakır, Eskişehir, Manisa, Samsun ve Kocaeli bulunmaktadır. Bu illerdeki hızlı nüfus artışı, yeni yerleşimleri tetiklemiş, sağlıksız bir nüfus barınmasını da ortaya çıkarmıştır. Sanayileşmede bir araç olan OSB ve KSS'lerin gelişip büyümesi, kentleşmenin çarpık, altyapısız ve sağlıksız gelişmesine zemin hazırlamış olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Ekonomiye sağladıkları bu önemli yararların kent planlama açısından da olumlu olabilmesinin koşulu organize sanayi bölgeleri ile ilgili kararların ülke ve bölge ölçeğinde alınmasıdır. Bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi, ülke içinde eşitsiz büyümenin önlenmesi, uzun dönemli ekonomik etkinliğin sağlanması, teknik ve sosyal altyapı hizmetlerinin kendi içinde karşılanması gibi ilkeler günümüzde "her ile Organize Sanayi Bölgesi" sloganları ile (2015 itibari ile Organize Sanayi Sitesi olmayan tek il Artvin'dir) yanlış yatırımları getirmiş ve bugün atıl durumda olan ve beklenen endüstriyel gelişimi sağlayamayan doluluk oranları çok düşük organize sanayi bölgelerinin oluşmasını getirmiştir (Şekil 4).

Genel olarak, Organize Sanayi Bölgeleri'nin düzenli sanayileşmeyi sağlaması, bunun yanı sıra dağınık yerleşen sanayi kuruluşlarının yaratacağı yüksek maliyetleri düzenlemesi/ azaltması, sanayi bölgelerinin kent içinden çıkarak ayrı bir alanda bulunması, sanayinin yaratacağı ulaşım olanaklarının ve ticaretin artışı şüphesiz Organize Sanayi Bölgeleri'nin bulunduğu kent için önemli artırlardır. Kentleşme ve sanayileşme ilişkileri bakımından önemli olan OSB'ler, sanayi işletmelerinin çevrede yaratacağı olumsuz etkileri denetleyebilmeyi, işletmelerin topluca yer aldıkları alanlarda daha kolay ve ucuz olarak üretim yapmalarını ve uygun koşullarda altyapı hizmetlerinden yararlanmalarını sağlayarak; gelişen sanayilerin geniş olanaklara kavuşturulmalarına olanak tanıdıkları şüphesiz olmakla birlikte temel hedef olan dengeli kalkınma aracı olma hedefini tam olarak gerçekleştirdiğinden söz etmek mümkün değildir. Sanayinin geliştiği bölgelere bakıldığında da bu bölgelerin aynı zamanda sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında öne çıkan yerleşmeler olduğu görülmektedir ki bu durum da bize yine bölgesel kalkınmada Organize Sanayi Bölgeleri'nin araç olarak kullanılmasındaki başarıyı sorgulatmaktadır (Şekil 5).

Sosyoekonomik gelişmenin, gerek zaman gerekse alan açısından birtakım farklılıklar gösterdiği ve illerin (veya bölgelerin) gelişmişlik düzeylerinin zaman içinde değiştiği bilinen bir gerçektir. Sosyoekonomik gelişmişliğin çeşitli ülkeler arasında olduğu gibi, aynı ülke bütünü içinde de farklı hızlarla gerçekleşmesi nedeniyle ortaya çıkan dengesizlikler denildiğinde genel olarak nüfus, sanayi ve tarımsal yapı, gelir dağılımı, mali ve finansal yapılar, eğitim düzeyi ve sağlık hizmetlerindeki etkinlik ve yaygınlık, altyapı, konut

Şekil 4. Organize Sanayi Bölgelerinin Doluluk Oranları (Kaynak: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı/ OSB Bilgi Sistemi verileri esas alınarak Elif Örnek Özden tarafından görselleştirilmiştir).

Şekil 5. Organize Sanayi Bölgesi Gelişme Akılları (Kaynak: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı/ OSB Bilgi Sistemi verileri esas alınarak Elif Örnek Özden tarafından görselleştirilmiştir).

ve coğrafi konum ve yapılarındaki farklılıklar anlaşılmalıdır. Ülkemizde bölgelerin, illerin ve ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini belirleyen çalışmalar Kalkınma Bakanlığı'na bağlı olan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanmaktadır. İller itibariyle dengeli sosyoekonomik gelişmişliğin amacı, iller ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının kabul edilebilir bir düzeye getirilmesini,

göreceli olarak geri kalmış il veya bölgelerin geliştirilmesidir. Yoksa iller veya bölgeler arasında her zaman gelişmişlik düzeylerinde göreceli farklılıklar olacaktır. Amaç, kısa, orta ve uzun dönemde bölge veya illerde gelişmeyi sayılabilecek hedefleri ve amaçları belirlemek, izlenecek yolları göstermek, olası sektörel büyüme eğilimlerini ve büyüklükleri saptamak, gelişmenin gerektirdiği kaynak tahsislerini yap-

Şekil 6. İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (Kaynak: İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması - 2011 verileri esas alınarak Elif Örnek Özden tarafından görselleştirilmiştir. (İller sıralamadaki yerlerine göre 10'arlık gruplar olarak renklendirilmiştir).

mak, gelişmenin sosyoekonomik faaliyetleri için altyapı hazırlamaktır (Albayrak,2005).

Ekonomik ve sosyal yönleri ile bir bütün olan gelişmenin, ekonomik yönleri gelir artırıcı, sosyal yönleri ise sosyokültürel değişim ile ilgilidir. Bu nedenle, iller arasındaki sosyoekonomik gelişmişlik farklılıklarının incelenmesi, söz konusu sosyoekonomik gelişmişlik olgusunu etkileyen veya bu olgudan etkilenen birbirleriyle karşılıklı etkileşim içindeki çok sayıda göstergenin birlikte ele alınmasını, başka bir ifade ile bütüncül bir yaklaşımı gerektirmektedir. Ülkemizde illerin sosyo-ekonomik gelişme endeksleri temel alınarak hazırlanan Şekil 6'dan da takip edilebildiği gibi genel olarak, ülkenin Doğu'sundan Batı'sına doğru gidildikçe gelişmişlik düzeyi göreceli olarak artmaktadır. Bu durum, sosyoekonomik gelişmişliği belirleyen en temel faktörün illerin coğrafi yapı ve konumlarının olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, Batı'dan başlayan ve çevreye yayılan gelişme ülke genelinde homojenleşme eğilimlerini de hızlandırmaktadır. Kısaca, Türkiye'de sosyoekonomik gelişmenin alansal dağılımı, başlangıçta kutuplarda yoğunlaşma ve ardından halkalar halinde çevre illere yayılma tarzındadır. Yayılmanın uyarılan çevre iller üzerindeki etkisi, bölge merkezlerindeki sosyoekonomik faaliyetlerin yoğunluğu ve dinamizmi ile orantılı olmaktadır. Diğer bir anlatımla, Türkiye'de yaşanan alansal sosyoekonomik gelişme süreci kutuplardan çevre illere doğru yayıldığını göstermektedir. Bölgelerin sosyoekonomik gelişmişlik endeksi sonuçlarına göre, Marmara, Ege, Akdeniz ve İç Anadolu bölgeleri Türkiye ortalamasının üzerinde, Karadeniz, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgeleri ise Türkiye ortalamasının altın-

da kalmıştır (Albayrak,2005). Ancak, Türkiye'deki mevcut durum hemen her ülkede görüldüğü gibi, sosyoekonomik gelişmenin ülke genelinde dengeli dağılımından söz edilmesi mümkün değildir. İller ve bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması konusunda, özendirici nitelikte önlemler (Organize Sanayi Bölgeleri gibi) ve uygulamalar özel sektörü yeteri kadar harekete geçirememekte ve bunun doğal bir sonucu olarak iller arası göç önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 2'ye göre hesaplanan 2004-2011 yıllarını kapsayan bölgesel gayri safi katma değer sonuçları Organize Sanayi Bölgelerinin katma değer yaratmadaki rolleri açısından değerlendirilmek üzere Sosyo-ekonomik Gelişme Endeksleri ile paralellikine bakılabilmesi açısından 2011 yılı esas alınarak incelenmiştir (Tablo 2). Buna göre toplam katma değer dağılımına bakıldığında, Türkiye'nin doğusunda yer alan bölgelerin, gayri safi katma değer içindeki payı, batı bölgelerine göre daha düşüktür (Şekil 7). Türkiye'de yaratılan katma değer önemli bir kısmı (yaklaşık %55'i), ilk beş sırada yer alan TR10 (İstanbul), TR51 (Ankara) ve TR31 (İzmir), TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik) ve TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) bölgelerinde üretilmektedir. Gayri safi katma değer payı en düşük olan bölgeler ise, Türkiye'nin doğusunda yer alan TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt) ve TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) bölgeleri ile TR82'dir (Kastamonu, Çankırı, Sınop). Türkiye'nin güneydoğusundaki bölgelerden sadece TRC2'nin (Şanlıurfa, Diyarbakır) sanayi sektörü nedeni ile daha öne çıktığı görülmektedir. Sanayi sektörünün bölge-

Tablo 2. Düzey 2 bölgeleri itibarıyla çeşitli göstergeler

Bölgeler	SEGE 2011 ¹	Nüfus payı ²	Nüfus artış hızı ³	Şehirleşme oranı ⁴	GSKD'ye katkısı ⁵	Büyüme hızı ⁶	Kişi başına gelir ⁷	İşsizlik oranı ⁸
TR10 (İstanbul)	1	18,3	1,9	98,8	27,7	5,3	155	11,3
TR51 (Ankara)	2	6,6	2,1	96,1	8,5	5,6	134	9,5
TR31 (İzmir)	3	5,3	1,4	90,2	6,5	4,5	123	14,8
TR41 (Bilecik, Bursa, Eskişehir)	4	4,9	1,8	85,7	6,6	6,6	138	7,4
TR61 (Antalya, Burdur, Isparta)	5	3,7	2,3	64,1	3,9	4,9	110	8,2
TR42 (Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova)	6	4,5	2,0	76,0	6,2	6,6	141	10,5
TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	7	3,7	1,4	50,2	3,6	3,9	97	7,7
TR21 (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ)	8	2,1	1,8	66,3	2,7	7,4	130	7,4
TR62 (Adana, Mersin)	9	5,0	1,1	82,2	4,0	4,9	78	10,6
TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	10	2,2	0,7	49,9	2,2	6,7	96	5,4
TR52 (Karaman, Konya)	11	3,0	0,9	70,1	2,4	5,0	77	6,1
TR33 (Afyon, Kütahya, Manisa, Uşak)	12	3,9	0,2	55,1	3,6	6,4	88	4,4
TR81 (Bartın, Karabük, Zonguldak)	13	1,3	0,1	52,1	1,3	2,1	93	7,3
TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)	14	3,1	0,5	65,0	2,3	5,0	73	8,2
TR83 (Amasya, Çorum, Samsun, Tokat)	15	3,6	-0,1	59,7	2,8	5,5	74	5,7
TRC1 (Adıyaman, Gaziantep, Kilis)	16	3,3	2,2	78,6	1,6	4,7	49	11,8
TR90 (Artvin, Giresun, Gümüşhane, Rize, Trabzon, Ordu)	17	3,4	0,4	37,9	2,6	6,7	75	6,3
TR71 (Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde)	18	2,0	0,3	51,0	1,5	4,9	72	6,8
TR82 (Çankırı, Kastamonu, Sinop)	19	1,0	0,3	35,4	0,7	1,3	71	5,6
TRB1 (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli)	20	2,2	0,9	55,4	1,3	4,7	59	8,5
TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	21	4,0	1,3	57,2	2,6	6,7	63	10,4
TRA1 (Bayburt, Erzincan, Erzurum)	22	1,4	-0,1	50,3	0,9	3,4	59	6,3
TRC2 (Diyarbakır, Şanlıurfa)	23	4,4	2,3	61,8	1,7	2,6	40	6,9
TRC3 (Batman, Mardin, Siirt, Şırnak)	24	2,8	1,6	58,5	1,1	8,0	41	21,3
TRA2 (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars)	25	1,5	0,3	36,9	0,6	2,7	38	7,4
TRB2 (Bitlis, Hakkari, Muş, Van)	26	2,8	1,2	43,5	1,0	5,1	36	8,9
TÜRKİYE		100	1,4	72,3	100	5,4	100	9,2

Kaynak: TÜİK ve Kalkınma Bakanlığı

(1) İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi Araştırması (SEGE 2011) sonuçlarına göre sıralanmıştır.

(2) 2012 yılında bölgelerin Türkiye nüfusundan aldığı yüzde payı göstermektedir.

(3) 2007-2012 dönemi yıllık ortalama nüfus artış hızını göstermektedir.

(4) 2012 yılında 20.000 üstü yerleşimlerdeki nüfusun toplam nüfusa yüzde oranını göstermektedir.

(5) 2008 yılında bölgelerin ulusal Gayri Safi Katma Değerdeki (GSKD) yüzde payı

(6) 2004-2008 dönemi yıllık ortalama GSKD büyüme hızı, 2004 yılı fiyatlarıyla hesaplanmıştır.

(7) Endeks 2008 verisi kullanılarak TR=100 baz alınarak hesaplanmıştır.

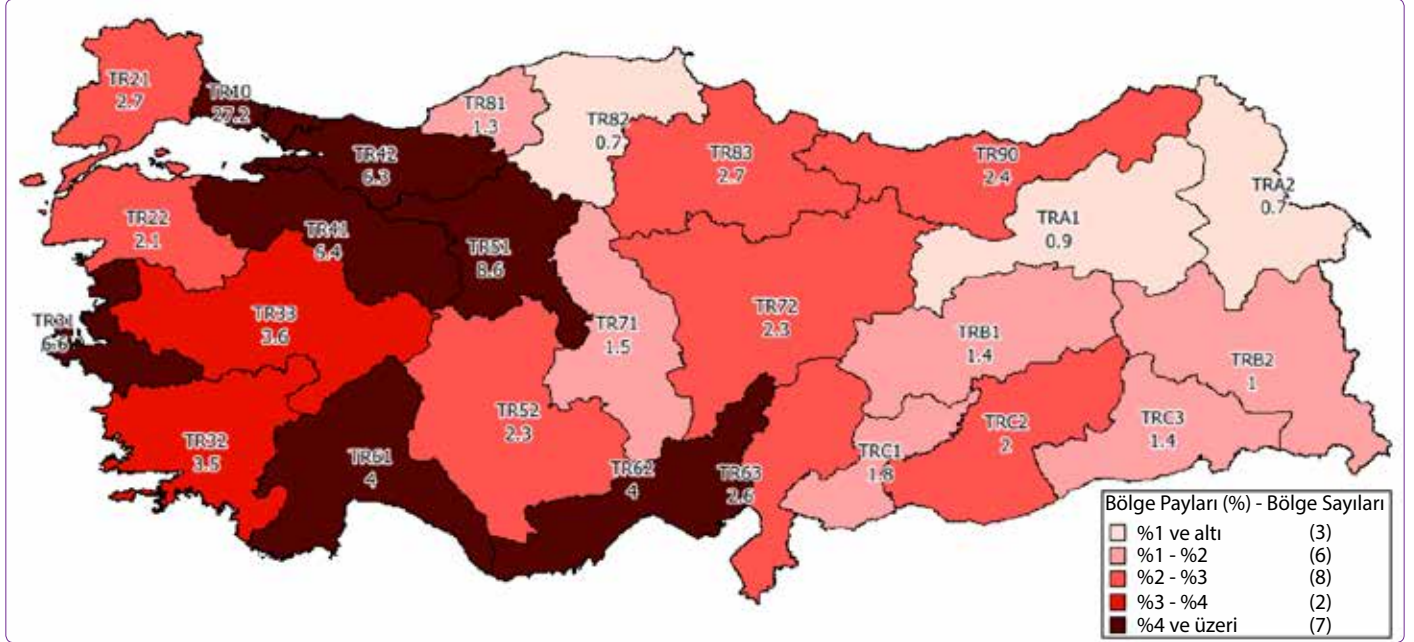
(8) 2012 yılında bölgelerin işsizlik oranlarını yüzde olarak göstermektedir.

ler arasındaki dağılımında, yaratılan katma değerın önemi bir kısmı (yaklaşık %64'ü) TR10 (İstanbul), TR51 (Ankara) ve TR31 (İzmir) üçgeninde yer alan bölgelerde üretilmektedir (Şekil 8). Sanayi sektörü payı en düşük olan bölgeler ise Türkiye'nin doğusunda yer alan TRA1 (Erzurum, 6 Erzincan, Bayburt), TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) ve TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari) bölgeleri ile TR82'dir (Kastamonu, Çankırı, Sinop). Ayrıca Türkiye'nin güneydoğusundaki bölgelerden TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis), TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) ve TRC3'ün (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) öne çıktığı görülmektedir (TÜİK, "2004-2011 bölgesel gayri safi katma değer sonuçları", www.tuik.gov.tr)

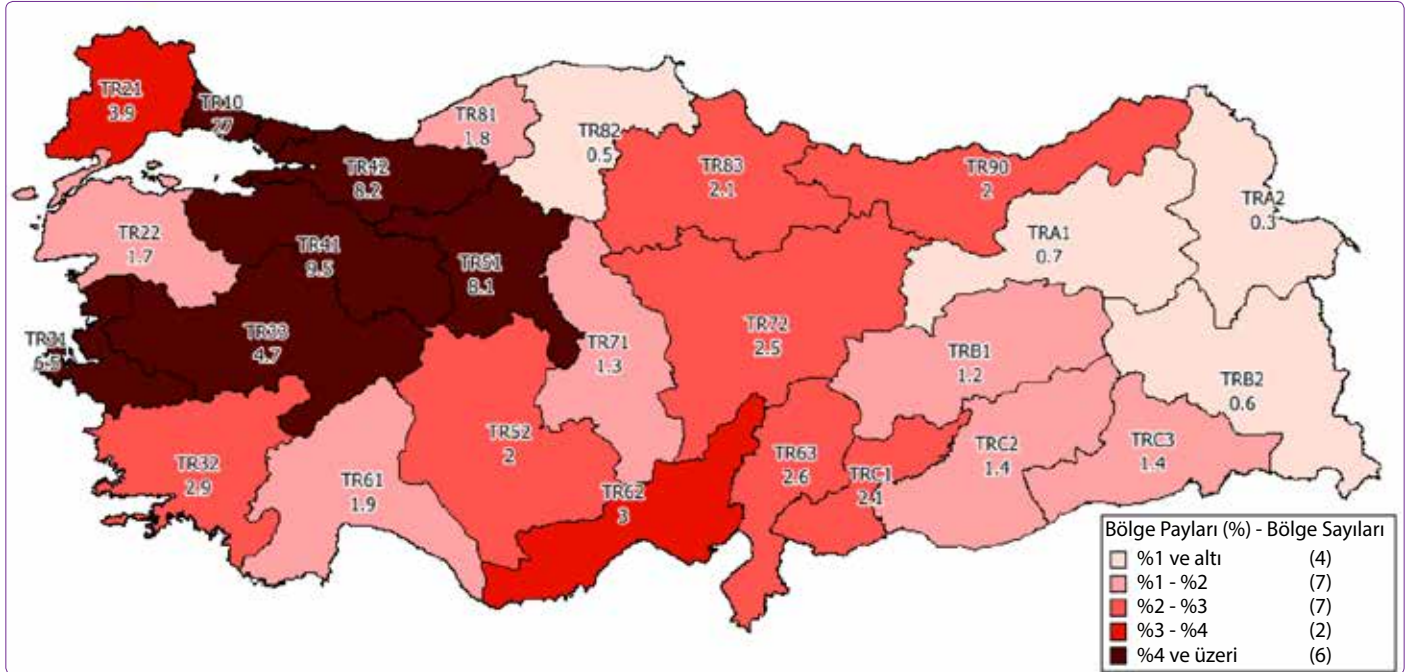
Kısaca denebilir ki; "Toplam Gayrisafi Katma Değer"ın

İstatistikisi bölgelere göre dağılımında en fazla katma değeri üreten illerin en fazla sanayi katma değeri üreten illerle büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Tarım sektörü açısından en fazla katma değer yaratan Batı bölgesinde iller incelendiğinde bu illerde aynı zamanda güçlü sanayi yatırımlarının da olduğu hizmet sektöründe yaratılan katma değerın de güney ve batı bölgedeki illerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu tablo ile aslında gelişmişlik endeklerinde alt sıralarda yer alan illerin, her üç sektör açısından da katma değer yaratmakta sorunlar yaşadıkları görülmektedir (Şekil 9 ve 10).

Kentleşme ve sanayileşme ilişkilerini düzenlemek bakımından önemli olan organize sanayi bölgeleri, sanayi işlet-

Şekil 7. Toplam Gayri Safi Katma Değerin Türkiye İçindeki Payları, İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 2, 2011 (Kaynak: TÜİK, "2004-2011 bölgesel gayri safi katma değer sonuçları", www.tuik.gov.tr).

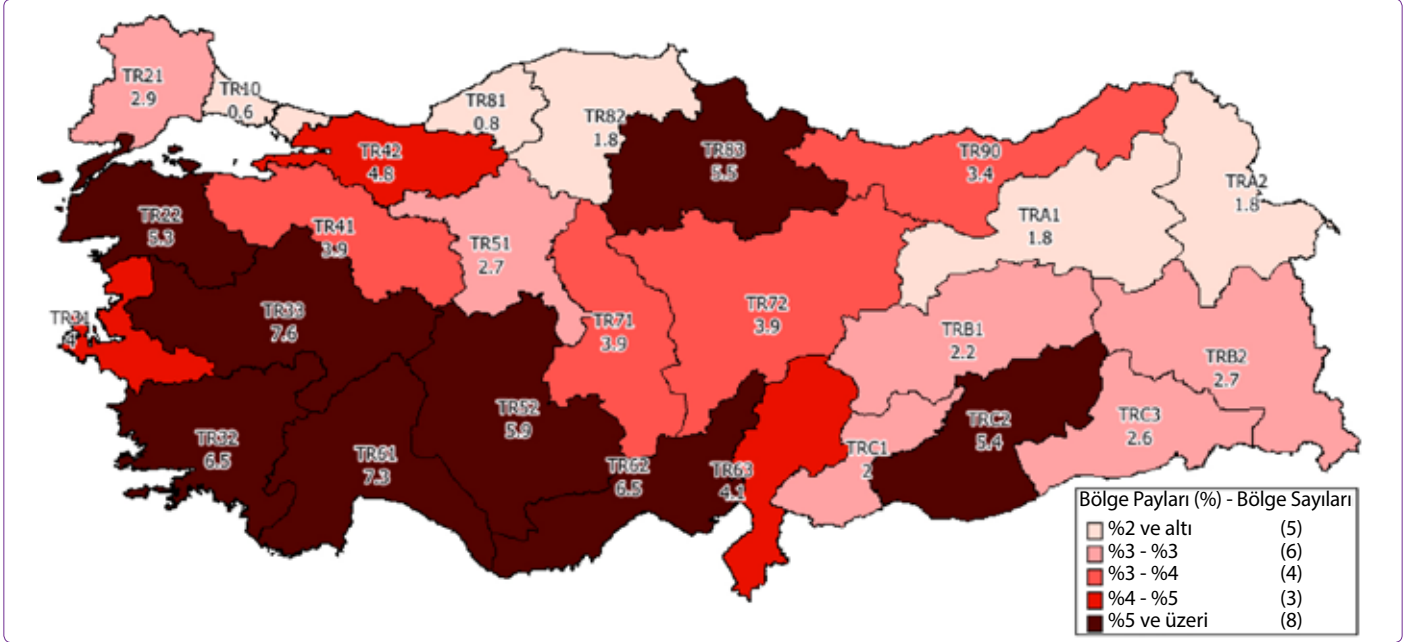

Şekil 8. Sanayi Sektöründe Yaratılan Katma Değerin Türkiye İçindeki Payları, İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 2, 2011 (Kaynak: TÜİK, "2004-2011 bölgesel gayri safi katma değer sonuçları", www.tuik.gov.tr).

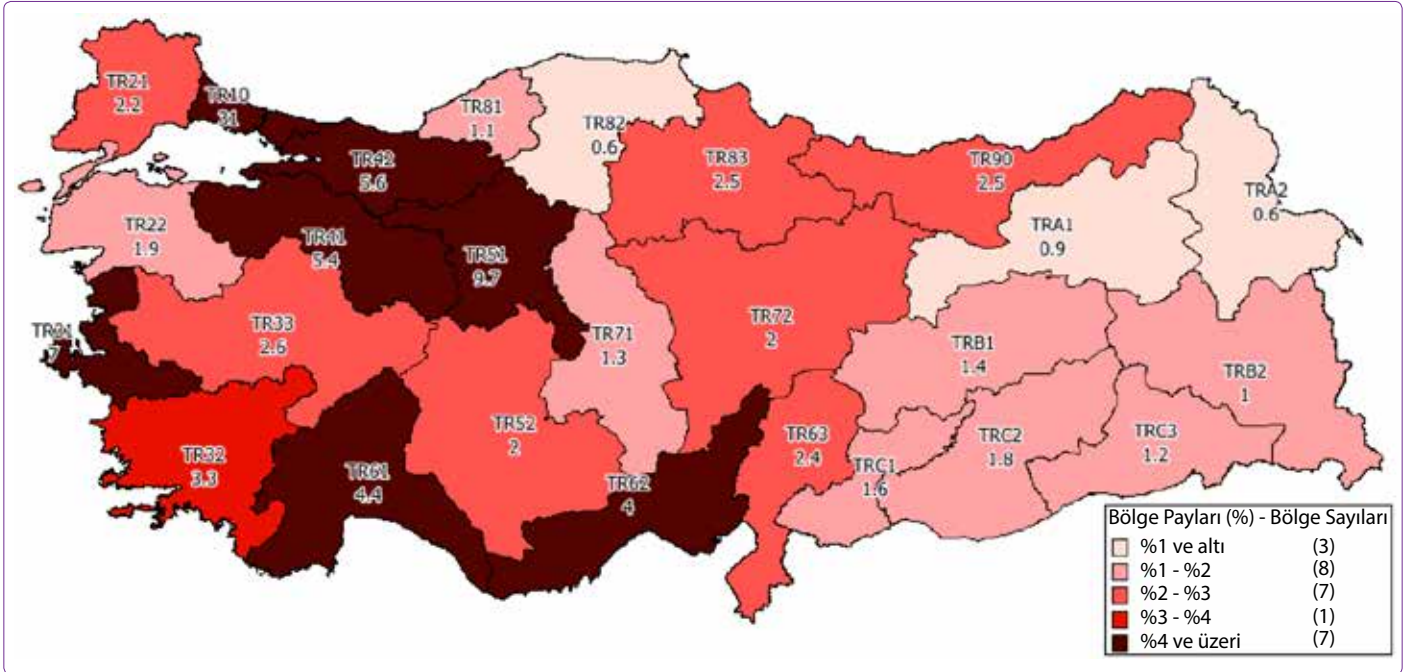
melerinin çevrede yaratacağı olumsuz etkileri denetleyebilmeyi, işletmelerin topluca yer aldıkları alanlarda daha kolay ve ucuz olarak üretim yapmalarını ve uygun koşullarda altyapı hizmetlerinden yararlanmalarını sağlayarak; gelişen sanayilerin geniş olanaklara kavuşturulmalarına olanak tanır. Ancak organize sanayi bölgelerinin beklenen bu faydaları sağlayabilmeleri için doğru yerleşim ka-

rarlarının getirilmesi gerekmektedir (Cansız, 2010).

Bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltmak ve dengeli kalkınmayı sağlamak amacı ile başlatılan kalkınma hamlesinde bazı illerin kalkınmasında teşvik sağlamak üzere 1960'lı yılların sonundan bu yana Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) politikası uygulanmaktadır. Devlet Planlama Teşkilatınca sosyo-ekonomik kalkınmayı yansıtan 8 göster-

Şekil 9. Tarım Sektöründe Yaratılan Katma Değerin Türkiye İçindeki Payları, İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 2, 2011 (Kaynak: TÜİK, "2004-2011 bölgesel gayri safi katma değer sonuçları", www.tuik.gov.tr).

Şekil 10. Hizmetler Sektöründe Yaratılan Katma Değerin Türkiye İçindeki Payları, İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 2, 2011 (Kaynak: TÜİK, "2004-2011 bölgesel gayri safi katma değer sonuçları", www.tuik.gov.tr).

ge kapsamında 53 değişken ile belirlenen bu iller ülke topraklarının yaklaşık 1/3'ünü oluşturmaktadır. Kalkınmada Öncelikli Yöre, ülkemizde görece olarak daha az gelişmişlik seviyesini gösteren yörelerden oluşmakta ve Bakanlar Kurulu tarafından il bazında tespit edilerek Resmi Gazetede ilan edilmektedir. Kalkınmada Öncelikli Yörelere kavramı ülkemizde 1970'li yıllardan itibaren kalkınma planlarına

girmiştir. İlk kez 1968 yılı Kalkınma Programı Kararnamesi ile Bakanlar Kurulu Kararınca Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde 22 il olarak belirlenen Kalkınmada Öncelikli Yörelere sayısı 2000 yılı itibarıyla 49 il ve 2 ilçeden oluşmaktadır (Tecer, 1991) (Şekil 11). Kalkınmada Öncelikli Yörelere kapsamında yer alan illerde yapılacak yatırımlar için çeşitli teşvikler uygulanmaktadır.

Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede sanayileşmenin, dolayısıyla ekonomik kalkınmanın bölgeler arasındaki dengesiz dağılımı, ciddi bir sorun olmakta ve bu sorun önemli sosyal olaylara yol açmaktadır. Organize sanayi ve benzerlerinin bölgesel dağılımının görece dengeli olması ve yaratılan katma değerinin daha adilane oluşumu bir ölçüde bu sorunları hafifletmektedir. Organize Sanayi Bölgeleri'nin evrensel olarak tanımlanabilecek amaçları, orta ve küçük ölçekli sanayi işletmelerinin gelişimini sağlamak, ekonomik açıdan farklılaşan bölgeler arasında dengeli kalkınmayı gerçekleştirmek ve sanayi kuruluşlarını şehir merkezinden çıkararak sanayinin uygun, planlı ve programlı gelişmesini sağlamak şeklinde değerlendirilebilir. Organize Sanayi Bölgeleri, girişimleri sanayi yatırımlarına özendirilmekte, hızlı kentleşmenin önüne geçmekte, işsizliğe karşı bir araç oluşturmaktadır. Yine makro politikaları uygulamanın etkili bir aracı olmanın yanı sıra; sanayinin gelişmesini sağlayan, sanayi kuruluşlarını dönemin koşullarına göre çağdaş yapıya kavuşturan, kaliteyi geliştiren, maliyetleri düşürerek verimliliği ve karlılığı arttıran önemli bir araçtır.

Ekonomik gelişmenin belli bir bölgede yoğunlaşması sonucunda çevreye gelişme etkisi ve geri bırakma etkisi yayılmakta ve bölgelerarası dengesizlikler artmaktadır. İşletmelerin belirli yörelerde toplanması, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının ortaya çıkmasında en önemli faktör niteliğinde olup, bu durum negatif dışsal ekonomiler ortaya çıkıncaya kadar devam etmektedir. Bu şekilde gelişen kutup, çevresini durgunluğa itmekte, belirli bir eşige ulaşıldıktan sonra, yeni etkinliklerin oluşumuna ortam hazırlamaktadır. Zaman içinde kalkınma kutuplarında ortaya çıkan gelişmeler, taklit edilerek diğer bölgelere de yayılmaktadır.

Sanayileşmenin yol açtığı olumsuz etkilerin üstesinden gelinmesi, çevreye duyarlı düzenli kentleşmenin sağlanması, üretim faaliyetlerinin verimli bir şekilde yürütülmesi için gerekli olan çok sayıda kamu hizmetinin girişimcilere ulaştırılabilmesi (imar ve altyapı bağlantıları tamamlanmış arsaya erişim, izin ve ruhsatların verilmesi, altyapı hizmetlerinin nitelikli ve ucuz olarak sağlanması gibi), benzer faaliyetlerde bulunan firmaların aynı coğrafi yerleşke içinde bulunması sonucu birbirleri arasında işlem maliyetlerini düşürmek, sinerj yaratmak gibi olumlu etki yaratmaları ile verimliliklerinin artırılması yani kısaca "Kümelenme" yaklaşımı ile açıklanabilecek (Çağlar, 2006) ve Porter¹ tarafından "ilgili sanayilerde ki birbirine bağlı şirketlerin, firmaların, uzmanlaşmış tedarikçilerin, servis sağlayıcılarının ve rekabet eden, fakat işbirliği yapan belirli alanlardaki ortak kuruluşların (örneğin üniversiteler, standart ajanslar, ticari kuruluşlar) coğrafi olarak toplanmasıdır" şeklinde tanımlanan kümelenme yaklaşımı Organize Sanayi Bölgelerinin

yeniden kurgulanmasında temel hedef olarak alınmalıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde İhtisas Organize Sanayi Bölgelerinin teşvik edilmesi özellikle önem kazanmaktadır.

Yeni sanayi odaklarının ortaya çıkışında ve başarısında ki faktörler sıralanırken genelde üretim örgütlenmesi, uzmanlaşma düzeyi, belirli konularda bilgi birikimi, yaratıcılık gücü ve teknoloji geliştirme kapasitesi gibi bölgelerin üretim ve birikim koşulları tanımlanmaktadır. Bu yeni kavramsal çerçeveye göre yeni üretim örgütlenmesinin geçmiş dönemde öne çıkan yöre ve merkezler dışında yeni mekân arayışları söz konusu olup, bu yeni üretim mekânlarından biri sanayi kümeleridir (Eraydın 2002). Türkiye'de ki sanayi odakları deneyimi belirli yörelerin birikimlerini koşulların uygun olduğu dönemlerde uygun bir zamanlama ile başarılı bir gelişme sürecinde kullanabildikleri ve hızlı bir gelişme ivmesi yakaladıklarını göstermektedir. Buna rağmen, bu süreçte de sorunlar yaşanmıştır. Koşullara uyum sağlamak için ve rekabet gücünü elde etmede ve bunu devam ettirmede sürekli olarak yenilik yapmayı ve yeniden yapılanmayı zorunlu kılmıştır. Zaman içerisinde de bunu başaranlar veya başaramayanlar arasında kopukluklar meydana gelmiştir. Bu nedenle ilk aşamada sağlanan başarının sürekli olabilmesi için değişen koşullara ayak uydurabilmeli, kendini yenileyebilmeli ve yeniden yapılandırabilmelidir (Eraydın 2002).

Sadece fizik mekân özellikleri olarak doğru olması organize sanayi sitesi için yeterli olmamalıdır. Aynı zamanda işgücü, sektörler ve girişimciler açısından da fizibilite çalışması yapılmalıdır. Atıl durumdaki organize sanayi bölgelerinin dolması sağlanmalı ve ancak bu doygunluk sonrası halen daha ihtiyaç ve talep varsa yeni sanayi bölgeleri kalkınmayı sağlamak üzere üst ölçek (bölge planı, çevre düzeni planı gibi) planların öngördüğü bölgelerde kurulmalıdır. Diğer yandan kalkınma planlarında öngörülen ulusal politikaların yerel ihtiyaçlara cevap verebilmesi ve alt ölçekli planlar ile yerel eylemlere dönüştürülmesi yani ekonomik, toplumsal ve fiziksel planlama çalışmaları arasında eşgüdüm sağlama imkânı vermesi bakımından bölgesel kalkınma ajansları önemli bir rol oynamaktadır. Bunun için, beş yıllık ulusal kalkınma planlarından önce bölgesel planlama çalışmalarının yapılması ve buradan elde edilecek verilerin ulusal kalkınma planına esas teşkil etmesi sağlanmalıdır. Kalkınma planlarının hazırlanması sırasında yıllardan beri başarı ile uygulanan "Özel İhtisas Komisyonu" çalışmaları, "Bölgesel Planlama" çalışmaları ile desteklendiğinde ulusal kalkınma planlarının daha etkili ve verimli şekilde uygulanması ve öngörülen hedeflere kısa sürede erişilmesi sağlanmış olacaktır.

Bölgelerarası dengesizliğin ortaya çıkarılmasında kuruluş yeri üstünlükleri, ulaşım kolaylıkları, yerel girişim ruhu, teknolojik gelişme ve buluşların mekânsal dağılımından doğan karşılaştırmalı üstünlükler, içsel ekonomiler, dışsal

¹ Aktaran, OĞUZTÜRK, B.S., SARIÇOBAN, K., (2013), "Küresel Rekabette Kümelenme Ve İnovasyonun Rolü", SOSYAL ve BEŞERİ BİLİMLER DERGİSİ, Cilt 5, No 1, 2013 ISSN: 1309-8012, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/>

ekonomiler, altyapı yatırımları, organize sanayi bölgeleri, teknokentler ve teşvikler önemli rol oynamaktadır. Ancak tüm bu teşvik sistemlerinin çalışması yatırım yapılacak bölgenin ihtiyaçlarının doğru belirlenmesi ve bu doğrultudaki teşvik sisteminin devreye sokulması ile mümkün olabilecektir.

Kaynaklar

- Albayrak, A.S. (2005) "Türkiye'de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 1, Sayı 1, 2005, s:154-177.
- Ardoğan, L. (1983) Türkiye'de Dünya'da Sanayi Bölgeleri ve Uygulamaları, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayınları, Ankara.
- Arslan, K. (2005) "Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama Ve Bölgesel Kalkınma Ajansları", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl: 4 Sayı: 7 Bahar 2005/1 s.275-294.
- Balaban, O., (2001) 'Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri Politikasına İlişkin Durum Değerlendirmesi', Planlama Dergisi, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, sayı:1-2, ss: 76-85.
- Bayülken, Y. ve Kütükoğlu, C. (2012) Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri, Teknoparklar, Düzeltilmiş 4. Baskı, TMMOB Makine Mühendisleri Odası, Ankara.
- Can, N., (2001) '4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu'nun İlgili Mevzuat Kapsamında Değerlendirilmesi', Planlama Dergisi, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, sayı:1-2, ss: 76-85.
- Cansız, M., (2010) Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri Politikaları Ve Uygulamaları, DPT YAYIN NO: 2808, ISBN 978-975-19-4762-8.
- Çağlar, E. (2006) "Türkiye'de Yerelleşme ve Rekabet Gücü: Kümeleneğe Dayalı Politikalar ve Organize Sanayi Bölgeleri", Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu (7-8 Eylül 2006), ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara, 305-316.
- Çetin, M., Kara, M. (2008) "Bir Kalkınma Aracı Olarak "Organize Sanayi Bölgeleri": Isparta Süleyman Demirel Organize Sanayi Bölgesi Üzerine Bir Araştırma", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 31, Temmuz-Aralık 2008, ss.49-68.
- Çezik A. ve Eraydın, A. (1982) Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri (1961-1981), Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara.
- Eraydın, A. (1992) Post-Fordizm ve Değişen Mekânsal Öncelikler, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Eraydın, A. (2002) Yeni Sanayi Odakları: Yerel Kalkınmanın Yeniden Kavramsallaştırılması, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Eryaşar, A. (1999) "Bölgesel Gelişimde Organize Sanayi Bölgelerinin Yeri ve Ege Bölgesine Yönelik Bir Uygulama", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Eryılmaz, B. Tuncer, A. (2013) "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Bölgesel Kalkınma Politikaları: Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye Uygulaması", Akademik İncelemeler Dergisi Cilt:8, Sayı:1.
- Eyüboğlu, D. (2005) 2000'li Yıllarda Organize Sanayi Bölgelerimiz, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, Ankara. www.mpm.org.tr.
- Güler, A. (1990) "Kuruluşundan Günümüze Kadar Organize Sanayi Bölgeleri Ve Sorunları (Bursa, Manisa Ve Eskişehir Organize Sanayi Bölgeleri Örneği", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Güler, R. (1992) "Organize Sanayi Bölgelerinin Yatırım Projelerinin Kârlılığı Üzerindeki Etkileri ve Adana Organize Sanayi Bölgesinde Bir Uygulama", (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Gündoğar, R. (2013) "Organize Sanayi Yatırımlarının Mekânsal Gelişim Süreçlerine Etkileri Üzerine Bir Analiz: Tuzla (İstanbul) Örneği", Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Gürbüz, M. (1970) Organize Sanayi Bölgelerinin Tanımı ve Türkiye'deki Gelişimi, ESO Yayınları, Eskişehir.
- Kahya, E. (2002) 'Organize Sanayi Bölgelerinin Ekonomik Etkileri ve Sakarya Organize Sanayi Bölgeleri', Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Karataş, N. (2006) "Yeni Bir Kümeleşme Modeli Olarak Organize Sanayi Bölgelerinin Yeniden Örgütlenmesi (İzmir-Çiğli AOSB Örneği)", Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Karlık, R. (1995) Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim-Yapısal Değişim, Beta Yayınları, Eskişehir.
- Karlık, R. (2005) Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm, Beta Yayınları, İstanbul.
- Kayasü, S. ve Yaşar, S. (2004) "Bölgesel Kalkınma Ajansları: Türkiye Üzerine Öneriler", Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, I, 348-357, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Denizli.
- Onat, E. (2002) Organize Sanayi Bölgeleri Fiziki Planlama Esasları, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayınları, Ankara.
- Öcal, F.M. (2008) "Organize Sanayi Bölgeleri'nin Bölgesel Etkileri ve Konya Sanayisi", Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özer, Y. E. (2002) "Organize Sanayi Bölgeleri ve Kentsel Gelişmeye Etkileri (Manisa Organize Sanayi Bölgesi Örneği)", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Sapmaz, S, Eryaşar, A., Yüce, Ş. (1997) "Organize Sanayi Bölgelerinin Kalkınmadaki Yeri", 21. Yüzyıla Doğru Denizli Sanayii Sempozyumu, 17-19 Ekim 1997, Denizli.
- Soyak, A. (2003) "Türkiye'de İktisadi Planlama: DPT'ye İhtiyaç Var mı?", Doğu Üniversitesi Dergisi, 4 (2) 2003, 167-182.
- Süt, G. (2009) "Yerel Kalkınmada Bir Araç Olarak Organize Sanayi Bölgeleri Sivas ve Erzincan Örneği", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Resmi Gazete (2000) 4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu, 24021, 15 Nisan 2000.
- Resmi Gazete (2001) Organize Sanayi Bölgeler Yerleşimi Yönetmeliği, 21.05.2001.
- Tecer, M. (1991) "Kalkınmada Öncelikli Yörelere Sanayileşme ve İşletmecilik", Amme İdaresi Dergisi, Cilt:24, Sayı:4, Aralık 1991, s.57 aktaran ÇİMAT, A., AVCI, M., "Türkiye'de Kalkınma-

da Öncelikli Yörelere ve Sağlanan Vergisel Avantajlar”, archive. ismmmo.org.tr/.

TÜİK, “2004-2011 bölgesel gayri safi katma değer sonuçları”, www.tuik.gov.tr

İnternet Kaynakları

USLU, V., (2001) “Organize Sanayi Bölgelerinin Ulaştırma Planlaması Açısından İncelenmesi ve İkitelli- Gebze Örnekleri”, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

VERAL, K. (2008) “Sanayilerin Organize Oluşum Sisteminin Çevre Yerleşmeler Olan Etkisi (Manisa Organize Sanayi Bölgesi Örneği)”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>

<https://osbbs.sanayi.gov.tr/>.

<http://www.osbuk.org/index.php?page=content/ayrinti&id=1>

http://www.tepav.org.tr/upload/files/Organize_Sanayi_Bolgele-riveKamusal_Yetkiler_Faydalar_ve_Sorunlar_Nelerdir.pdf